

ድብቁ መለኮታዊ ጥበቃ

በኢትዮጵያ

**የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን
የሁለት ሺህ ዓመት የታሪክ ዳሰሣ**

አባ ገብረ ሥላሴ ጥበቡ

**2000 ዓ ም. (2008)
ኒው ዮርክ፣ ኒው ዮርክ።**

© 2008 Aba Gebreselassie Tibebe

Dibiku Melkotawi Tibeka BeEthiopia

All Rights Reserved

Except as permitted under the Copyright Act of The United States of America, no part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in a database or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

AESOP PUBLISHERS & DISTRIBUTORS

Tel: (202) 386-3037

Printed in The United States of America

መታሰቢያ

ላለፉት ሁለት ሺህ ዓመታት ሕይወታቸውን እና ጊዜአቸውን ለወንጌል አገልግሎት አሳልፈው በመስጠት በኢትዮጵያ ምድር የአግዚአብሔር ክብር እንዲነግሥ በዱር በገደል ለተንከራተቱ በልዩ ልዩ ጸዋትዎ መከራ ለተሰቃዩ አርቶዶክሳውያን አርበኞች ይሁን።

ምስጋና	78
መግቢያ	5
ለመጽሐፉ ግኝት አነሳሽ ምክንያት	6
	10

ክፍል አንድ፡- ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስትና	11-50
1.1. የኢትዮጵያ ማንነትና መልከዓ ምድራዊ አቀማመጥ	
ከመጽሐፍ ቅዱስ አንፃር	11
1.1.1 ኢትዮጵያዊቱ የሙሴ ሚስት	13
1.1.2 የሳባ ንግሥት	21
1.1.3 የአግዚአብሔርና የኢትዮጵያውያን ግንኙነት	24
1.1.4 ኢትዮጵያውያን ነገሥታትና ድርጅቶቻቸው	27
1.1.5 የኢትዮጵያና የኢሥራኤል ግንኙነት	31
1.1.6 ድብቁ መሰከታዊ ጥበቃ	34
1.2 መልከዓ ምድራዊ አቀማመጥና ታሪክ	38
1.3. ባሕል፣ እምነትና ቋንቋ	42
የክፍል አንድ የግርጌ ማስታወሻ	49

ክፍል ሁለት፡- ጠቅላላ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ	51-82
2.1 የዘመኑ ዕይታ በክርስትና ምሥርታ ጊዜ	51
2.2 የክርስትና አመሠራረትና መስፋፋት	56
2.2.1 ክርስትና በኢየሩሳሌም	56
2.2.2 ክርስትና ከኢየሩሳሌም ውጪ	58
2.3 ቤተ ክርስቲያን ያጋጠሙት ችግሮች	60
2.4 የቤተ ክርስቲያን ችግር መፍትሄዎች	62
2.4.1 ቅዱሳን መጻሕፍት	63
2.4.2 ትውፊታዊ ቀጣይነት	64
2.4.3 ክርስቲያን በዓለሙ አንዴት መኖር ይችላል?	65
2.4.4 የእምነት መግለጫ	66
2.4.5 ሕጋዊ የክህነት ውክልና	66
2.5 ቤተ ክርስቲያን ከነፃነት በኋላ	67

2.5 ቤተ ክርስቲያን ከነፃነት በኋላ	67
2.5.1 ማህበራዊ ጉዳዮች	70
2.5.2 ፖለቲካዊ ጉዳዮች	71
2.5.3 ቀኖናዊ ሁኔታዎች	71
የክፍል ሁለት የግርጌ ማስታወሻ	78

ክፍል ሦስት፡- የሁለት ሺህ ዓመት የክርስትና ጉዞ	
በኢትዮጵያ	83-106
3.1 መሠረተ ታሪክ	83
3.2 ክርስትና በኢትዮጵያ	86
3.2.1 መልከዓ ምድራዊ ሥርዓትና መስፋፋት	91
3.2.2 የቅዱሳን መጻህፍት ትርጉም	99
3.2.3 ሥርዓተ ገዳማትና መንፈሳዊ ዕድገት	99
3.2.4 ሥርዓተ እምልኮትና ኖሎት	102
የክፍል ሦስት የግርጌ ማስታወሻ	104

ክፍል አራት፡- ከዘጠነኛው ምዕተ ዓመት እስካለንበት ዘመን	107-140
4.1. ከ9ኛው እስከ 13ኛው ምዕተ ዓመት	107
4.2. ከ14ኛው እስከ 15ኛው ምዕተ ዓመት	110
4.3. ከ16ኛው እስከ 18ኛው ምዕተ ዓመት	121
4.4. ከ18ኛው እስከ አሁን እስካለንበት	128
የክፍል አራት የግርጌ ማስታወሻ	136

ክፍል አምስት፡- ቤተ ክርስቲያን ያለባት ችግርና የማጠቃለያ ሃሳብ	141-146
5.1 አሁን ያለብን ችግር	141
5.2 ማጠቃለያ	143

ምስጋና

የሚቻል ከሆነ አንዳንድ ጊዜ የተደጉልን ሁኔታዎች ከአቅም በላይ ሲሆኑ እንደበት የምስጋና ቃል ማውጣት ያቅተዋል። ሆኖም ግን የተደረጉልን ድንቅ ነገሮች ከልባችን መውጣት ስለሚፈልጉ ጨርሶም ዝም ማለት አይቻልም። በመሆኑም አእምሮዬንና ልቤን በማነሳሳት በእርሱ ፈቃድ በእኔ በደካማው ሊያስተላልፍ የፈለገውን ለዘመናት በቤተ ክርስቲያኒቱ ያከናወነውን የታሪክ ሥራ አንደ እርሱ ፈቃድና ሃሳብ እንዳዘጋጅ ያደረገ አምላኬን እመሰግናለሁ። በተጨማሪም የእርሱ ሥራ እጋዥ ሆነው በደከምኩባቸው ሁኔታዎች ሁሉ አየተባበሩ የረዱኝን ወገኖቼን በተለይም አቶ ተረፈ በቀለን በህመም ተይዘው ደከመኝ ሰለቸኝ ሳይሉ የመጽሐፉን አብላጫ ሥራ ስለሠሩ በእግዚ አብሔር ስም እመሰግናቸዋለሁ። እንዲሁም የትየባ ሥራ የሠራቸውን ዘማሪት እውነት እንዳለን፤ የእር ማት ሥራ የሠሩትን ቀሲስ ዘመነ እቡጋይን የማሰ ተካኪያ ሃሳቦችን የሰጠኝን አቶ ዘላለም ባይለየኝን እመሰግናለሁ። እና ሌሎችንም የሃሳብና በሃሳብና በምክር የረዱኝን ወገኖቼን በሙሉ አመሰግናለሁ።

መግቢያ

ከጣዖት እምልኮ ወደ ክርስትና በሚል ርዕሰ በተጻፈች መጽሐፍ ላይ “ምንም ዕውቀት የሌላቸው ሰዎች ታሪክ አይጽፉም። ጥልቅ ዕውቀት ያላቸው ሰዎችም ታሪክ አይጽፉም፤ ነገር ግን ከመጠነኛ ዕውቀት ጋር ድፍረት ያላቸው ሰዎች ታሪክ ሊጽፉ ይችላሉ።” የሚል ዓረፍተ ነገር አስቀምጣለች። አንድ ትልቅ የቤተ ክርስቲያን አባት ታሪክ የሚጽፍ ሰው በገደል አፋፍ የሚራመድን ያህል ሰው ጥንቃቄ ያስፈልገዋል ብለዋል። አባባሎቹ ትክክለኛ ትርጉም የሚሰጣቸው አባባሎች ናቸው። ምክንያቱም ሰው በተፈጥሮው መሸነፍን ስለማይወድና ስለማይፈልግ በታሪክ ሂደት ውስጥ ደግሞ ሁልጊዜ እሸናፊ ስለማይኖር የተሸናፊነት ታሪክ ከተጻፈ መጠላትንና መታማትን ያስከትላልና ነው። እውነት ካልተጻፈ ደግሞ የታሪክ እድር ባይነት ይሆንና እውነቱ ላይታወቅ የታሪክ ጣዕሙ ይጠፋል። ስለዚህ ሊሆን የሚችለው ወይ ሳይጽፉና ሳይናገሩ መቅረት፤ እለበለዚያም አውነቱን ተናግሮ ከመሸበት ይምሽ የሚለውን አባባል ተጠቅሞ የመጣውን መቀበል ነው።

በዚህም መሠረት በዚህ ሁለት ሺህ ዓመት ጥናት መጽሐፍ ውስጥ አጠር ብሎ ሁልጊዜ ከሚባለው አባባል ለየት ብሎ የታሪክ እውነታዎች ተቀምጠዋል። በጽሑፉ ውስጥ ትኩረት የተሰጠበት ሃይማኖትና አገር አንድና ሁለት ላይሆን አንድና አንድ መሆኑ በግልጽ ለማሳየት ነው። በታሪክ ሂደት ውስጥ ሃይማኖት ለህብረተሰብ አድገት፤ ሥነ ጽሑፍ መስፋፋት፤ ለነፃነት ተነሳሽነትና ለማንነት ዕውቅና ወደር የሌለው መሆኑን ማረጋገጥ ተችሏል።

አስከ አሁን ባለው በሰው ልጅ አድገት ውስጥ በምንም ይጠራ በምን ሃይማኖት የሌለበትና በሃይማኖት ተሳትፎ ያላደረገ ሕዝብ በታሪክ ቦታ አልተሰጠውም። የእኛን አገር ታሪክ ለንመለከት የአገራችን ማንነትና ምንነት በግልጽ እንዲታወቅ ያደረገው በታላቁ መጽሐፍ፤

በመጽሐፍ ቅዱስ በቂ ቦታ በማግኘቱ ምክንያት ነው። የክርስቲያን ምርምሮች ውጤቶች ሌላው ተመራማሪ ሊበልጣቸውና ሊሸራቸው ይችላል። በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ የተቀመጠን እውነት ግን እኔ ነኝ ያለ ፈላስፋ፣ ስመ ጥር የክርስቲያን ተመራማሪ፣ ዝነኛ የታሪክ ተፈላላፊ መሻር ቀርቶ ጥያቄ ሊያቀርብበት አንኳን አይችልም። ለዚህ ነው በዚህ መጽሐፍም ኢትዮጵያ በመጽሐፍ ቅዱስ ምን ዓይነት አገር አንደሆነች ስፊ ማብራሪያ የተሰጠው፤ መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ ግለሰብን ወይም የመልክን መዥኑርጐር ብቻ ሳይሆን የኢትዮጵያን ሁለንተናዊ የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚ፣ የመንግሥት አስተዳደርና የሕዝብ አስፋፈርን በግልጽ ነው ያስቀመጠው። በዚህ መጽሐፍም እውነቱን ለማሳወቅ ሊባል ስፊ ቦታና ህተታ ተሰጥቶታል።

ሌላው የታሪክ ጉልህነት የታየው አሁንም ኢትዮጵያ ከሃይማኖት አንፃር ስትታይ ነው። በጥናቱ መሠረት ኢትዮጵያ በአፍሪካ ታላቅ አራሱን የቻለ ክርስቲያን መንግሥትና ሕዝብ የነበረና ያለ መሆኑን ብዙ ምርምር በማያስፈልግ መልኩ ተቀምጧል። ይህም ሂደት ከታሪክ አንፃር ሲታይ በመልክዑምድራዊ ስርጭት፣ በሥነ ጽሑፍ፣ በሕንፃ ግንባታና በልዩ ልዩ ሥነ-ጥበቦች ከፍተኛ ቦታ ላይ የደረሰ መሆኑን በጥናቱ ተረጋግጦአል። ለጠቅላላው የክርስትና ሁለንተናዊ አድገት ዋና መሠረቱ መንግሥታዊ መዋቅሩ ነው። በዚህ መሠረት በሌሎች አገሮች አንደታየው ሁሉ ክርስትና የመንግሥት ሃይማኖት፣ መንግሥት ደግሞ የክርስትና ባለቤት ሆኖ አንዱ ሌላውን አየደገፈ አስካለገበት ዘመን ድረስ የደረሰው የታሪክ ተያያዥነት ሃይማኖት በኢትዮጵያ ለአድገትና ለነፃነት ትልቅ መሠረት አንደሆነ ማረጋገጥ ይቻላል።

በኋላ የተነሳው አስልምናም በዓለም ክርስትናን ሲፎካከርና የክርስትና መዲና የሆኑትን አገሮች በአጁ ሲያስገባ ለኢትዮጵያ ክርስቲያን መንግሥትም ትልቅ ባላንጣ ሆኖ ቆይቷል። ይህ የሚያሳየው ሃይማኖት ከሰው ልጅ፣ የሰው ልጅ ደግሞ ከሃይማኖት ተነጥሎ

ሲታይ የማይችል በእንፃሩ ደግሞ የአምነቱ ተከታዮች አናምነዋለን የሚሉትን አምነት ለማስፋፋት በሚያደርጉት ጥረት በተከታታይ ሕዝብ ላይ ተፅዕኖ ማሳደራቸው አሙን ነው። በዚህ ተነስተን የኢትዮጵያ ሁኔታ ስንመለከት የተካሄዱበት የአርስ በርስ ጦርነቶች፣ የሕዝብ መፈናቀሎች፣ የመንግሥትና የአስተዳደር ዝውውሮች የተከናወኑት አብዛኞቹ በሃይማኖት ምክንያት ነው። በዚህ መጽሐፍ ውስጥም አብዛኞቹ የምናያቸው የታሪክ ክስተቶች በሰፊው ሲታዩ የሕዝብ፣ በጠባብ ሲታዩ የመንግሥት ይምስሉ አንጂ መሠረተ አሳባቸው በሃይማኖት ልዩነት ነው።

ስለሆነም አሁንም ሃይማኖት ለኢትዮጵያ ሕዝብ አንድነትና አድገት ፍቱን መድኃኒት መሆኑ አያጠያይቅም። የአሁኑ ትውልድ ይህንን ሃላፊነት የመሸከም ግዴታ አለበት። የዚህ መጽሐፍ ዋና መሠረተ ዓላማ የሁለት ሺህ የክርስትናን ታሪክ ማሳወቅ ብቻ ሳይሆን የሁለት ሺህ ዓመት ያህል የታሪክ ባለቤትነትንም የመሸከም አንቅስቃሴ እንዲደረግ መቀስቀሻ ጭምር ነው።

መጽሐፉ አጭርና ብዙ ቁም ነገሮች ያዘለ ስለሆነ አንድ ጊዜ ብቻ ተነብስ የሚበቃ አይደለም። የሁለት ሺህ ዓመትን የቤተ ክርስቲያን ጉዞ ከመቶ ሃምሳ ባልበለጡ ገጾች መሸፈን ከባድና አዳጋች ስለሆነ ብዙውን በማሳነስ ረዥሙን በማሳጠር ተዘጋጅቷል። ስለዚህ ከብዙው በጥቂቱና ከረዥሙ በአጭሩ አጠቃላይ ዕውቀት ይገኛል ተብሎ ይታመናል። ስለሆነም አንባቢ በመጀመሪያው ክፍል ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስትና በሚል ክፍል ከመጽሐፍ ቅዱስ አንፃር፣ ከታሪክና ከባህል አንፃር አጠር ባለ መልኩ ቀርቧል።

በሁለተኛው ክፍል የክርስትና አመሠራረትና አድገት ያጋጠሙት ችግሮችና የችግሮቹ መንስኤዎቹ በአጭር በአጭሩ ተቀምጠዋል። በሦስተኛ ክፍል ክርስትና በኢትዮጵያ ከየት ከየት በኩል እንደተጠናከረና እንደተስፋፋ ችግሩም አድገቱም በአንድነት በተገቢ

መልኩ ተብራርቷል። ዘመናዊና ጥናታዊ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓተ ትምህርት አንዴት አንደተጋጨና ዛሬ የአገራችን ችግር ውስብስብና ለመፍታት አስቸጋሪ የሆነበት ምክንያት መንስኤው ይህ አንደነበረ ተብራርቷል።

መጽሐፉ ሲጠቃለል ረዥሙን የኢትዮጵያ ታሪክና ሃይማኖት ለኢትዮጵያ አደገት የለጠውን ጥቅም አትኩሮት በመስጠት ነው። ይህንን መጽሐፍ ሲያነብቡ አንድ ዐቢይ ጉዳይ በአዕምሮዎ ያሰላሰሉ። እነዚህበት አለው ከሦስት ሺህ ዓመታት በላይ ያስቆጠረ ሕዝብ፤ አገርና ሃይማኖት መሆኑን ያስቡ። ይህንን ያህል ረጅም ዕድሜ ኖሮ ደግሞ፤ ዛሬ አንዲህ ባለ መልኩ አገሪቱ መገኘቷ ድብቁ መስኮታዊ ጥበቃ ምን ያህል በሥራ ላይ አንደ ዋለ መገንዘብ አንደሚኖርብዎ ነው

አንባቢያን ከዚህ በተገለጸው መሠረት ካነበቡትና የችግሩ አንኳር የት ላይ አንደሆነ ከተረዱት ጥናታዊ ጽሑፉ ለሕዝብ ይስጣል ከተባለው ጥቅም ትልቁን አድርጓል ማለት ነው። ስለሆነም ይህን አያስላስሉ አንብበው አስተያየት አንዲሰጡ ተጋብዘዋል።

አባ ገብረ ሥላሴ ጥበቡ።

gtibebu@hotmail.com

ለመጽሐፉ ግኝት እነሳሽ ምክንያቶች

ኢትዮጵያ በክርስትና ሁለት ሺህ ዓመታት አላልፋ ሦስተኛውን ጀመረች። የሁለተኛው ሺህ መደምደሚያ፤ የሦስተኛው ሺህ መጀመሪያ እድል የገጠመው ይህ ትውልድ ነው። ይህ ትውልድ ደግሞ የቀድሞ ወላጆቹ ያቆዩትን ታሪክ ጽፎ ማስተላለፍ ግዴታውና የገጠመውንም ዕድል ማዘከር ኃላፊነት አለበት። በመሆኑም ለሁለት ሺህ ዘመን መታሰቢያ በዓል ሲደረግ ጥናታዊ ጽሑፍ አንዲቀርብባቸው ከተመረጡት ርዕሶች መካከል የኢትዮጵያ ለርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ' አንዱ ነበር። በዚህም ምክንያት ጸሐፊው ይህንን አንዲያዘጋጅ ትዕዛዝና ፈቃድ ከሲኖዶሉ አገኘ። ያንን መሠረት በማድረግ ጥናታዊው ጽሑፉ ተጀመረ። ለበዓሉ ዝግጅት ሁሉም አንደማይቀርብ ሲረዳ ከጠቅላላው ሀላብ የተውጣጣ ለጭር ጽሑፍ አቅርቦ ሌላው በመጽሐፍ መልክ አንዲወጣ ፈቃድ ጠየቀ በጥያቄውም መሠረት ተፈቀደ። ስለሆነም፡-

1) የመጀመሪያው ረቂቅ ለተወሰኑ አግባብ ላላቸው ሰዎች እንዲመለከቱት ተሰጠ። ፈቃደኛ ሆነው የተቀበሉት የሚቀነሰውን ቀንሰው፤ የሚጨረውንም ጨምረው ለጸሐፊው መለሱ። አዘጋጁም በበጎ ፈቃደኝነት የረዱትን በማመስገንና ሀሳባቸውን በመቀበል የመጨረሻውን አርማት አደረጉ። ከዚያም መሻሻሉ ሲከናወን ቆይቶ ለህትመትና ለስርጭት በቃ።

2) የዚሁ የታሪክ ትምህርት በተለያዩ ቤተ ክርስቲያኖች ጸሐፊው ለምዕመናን አስተምሮ ስለነበር ብዙ ምዕመናን መጽሐፍ ሆኖ ቢወጣ አንደሚጠቅም ስላላሰቡ ለዚያም መልስ ይሆን ዘንድ ጭምር የተዘጋጀ ነው።

ከፍል አንድ

ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስትና

ስለ ኢትዮጵያና ስለ ኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ስናጠና ጥናታችን ከሥር ከመሠረቱ ማለትም ከቅድመ ክርስትና ጀምሮ፤ ከአዚያም በኋላ በክርስትናው ዘመን የነበሩትን ሁኔታዎች፤ ከስተቶችና ከንውኖች የሚዳስስ ይሆናል። በዚህም መሠረት የመጀመሪያ የሆነው ከፍል አንድ ፣ 'ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስትና' በሚል ርዕስ በዝርዝር ቀርቦአል።

1.1 የኢትዮጵያ ማንነትና መልከዐ-ምድራዊ አቀማመጥ

ከመጽሐፍ ቅዱስ አንፃር

አሁን በአስንበት ነባራዊ ሁኔታ ኢትዮጵያ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ስሟ ተጠቅሶአል በሚል ብቻ የሚታለፍ ሆኖ አልተገኘም ። ከዚህ በላይ ማለት የምንችልበት ሁኔታዎች አየተከሰቱ ነው። ምክንያቱም በአሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያውያን ድርጅቶች ስም በተቋቋሙ ክርስቲያኖች በሚጽፉአቸው የታሪክ መረጃዎች ኢትዮጵያ የሚባል አገር የት አንደሆነ አይታወቅም በሚል ጭልጥ ያስ ከህደት እና የታሪክ ቅስጣ(ሌብነት) ላይ ስለሚገኙ፤ ኢትዮጵያን ከመጽሐፍ ቅዱስ አኳያ አውነቱን አውነት፤ ሐሰቱን ሐሰት ብሎ ማሳየት አግባብነት ያለው በመሆኑ ነው። መጽሐፍ ቅዱስ የሚለውን መመልከት ያለብን ከእኛ ሐሳብ እና ምኞት ተነስተን ሳይሆን መጽሐፍ ቅዱስ ከሚለው አውነት ላይ በመመሥረት ነው። ይህን ካደረግን ኢትዮጵያ የሚለው

ስም አሁን በመልከዐ-ምድር በአፍሪካ ቀንድ የምትገኘዋ ለዘመናት በነፃነት የኖረችው ሀገር ሳትሆን በመላ ጥቁር ሕዝብ ነው የሚለውን የተዛባ አውደ ታሪክ ሃሰተኝነት መመልከት አንችላለን። ምክንያቱም አግዚአብሔር መጽሐፍ ቅዱስን በሚያጽፍበት ጊዜ ከጸሐፊው ስዋዊ አሳብ ተነስቶ ሳይሆን ከአግዚአብሔር ረጅም እና ቅዱስ ዓላማ ተነስቶ በመሆኑ ነው።

ስለሆነም መጽሐፍ ቅዱስን ከመጀመሪያው ገለጥ አድርገን በሁለተኛው ገጽና ምዕራፍ ስንመለከት አንዲህ የሚል ቃል እናገኛለን። "አግዚአብሔር አምላክም በኤደን ገነትን ፈጠረ። ከዚያም የፈጠረውን ሰው አስቀመጠው ከገነትም በሚፈሰስ ውሃ ነበር። ይህም ውሃ ከአራት ይከፈላል ።... የአንዱም ስም ግዮን ይባላል። ይኸውም ግዮን የኢትዮጵያን ምድር ይከባል"(ዘፍ 2 ፤ 10)። በእዚህ ምንባብ መሠረት የዘፍጥረት ጸሐፊ መጽሐፉን ከመጻፉ በፊት አንድ ኢትዮጵያ የምትባል ከገነት በሚፈሰስ ውሃ የተከበበች አገር አንደነበረች ያረጋግጣል። እኛም ይህን የመጽሐፍ ቅዱስን ሃሳብ በመቀበል ትንተናችንን እንደሚከተለው እናቀርባለን።

በአሁኑ ጊዜ መጽሐፍ ቅዱስን የሚተረጉሙ የመጽሐፍ ቅዱስ መተርጉማን ግዮን የሚባለው ውሃ ዛሬ የት አንዳለ አይታወቅም በማለት የመልከዐ-ምድርን አቀማመጥ በማጣመም ኢትዮጵያን ሀገር አንዳልነበረች ለማስተባበል ይሞከራሉ። ይህ አባባል ግን ከላይ ከጠቀስነው የመጽሐፍ ቅዱስ አሳብ ጋር አይስማማም። ይህን አሳብ የሚያራምዱ ወገኖች መጽሐፍ ቅዱስን ለመቃወም ምን ያህል ድፍረት እና ተንኮል የተመለበት ሁኔታ ላይ አንዳሉ ማረጋገጥ አንችላለን። መጽሐፍ ቅዱስ ኢትዮጵያ የሚል ምድር ጠቅሶ፤ ግዮን የሚል ውሃ

ጠቅሶ 'ይከባል' በማለት ባማረ ቋንቋ ያስቀመጠውን ውህድ ከመፍሰሱ ሳይቆም፤ ሀገሪቱም ከመፍረስ ተርፋ ሕዝቦች ሥራቸውን በመቀጠል ላይ አያሉ፤ ይህን አስመቀበል፤ አንድም የእግዚአብሔርን ቃል ከመናቅና በድፍረት ከመካድ ሌላም አለማወቅን በአደባባይ ለማወጅ ካልሆነ በቀር ምን ስም ሊሰጠው ይችላል?

ይኸንን ሃሰት ለማስተባበል ጠቅላላ የኢትዮጵያን ጉዳይ ከመጽሐፍ ቅዱስ አንፃር በሚከተሉት ስድስት ንዑሳን ከፍሎች መመልከት እንችላለን። ከፍሎቹም፡-

- I.1.1 ኢትዮጵያዊቱ የሙሴ ሚስት
- I.1.2 የሳባ ወይም ኢትዮጵያዊቱ ንግሥት
- I.1.3 የእግዚአብሔር እና የኢትዮጵያውያን ግንኙነት
- I.1.4 ኢትዮጵያውያን ነገሥታትና ድርጅቶቻቸው
- I.1.5 በኢትዮጵያ እና በአሰራሌል የነበረው ግንኙነት
- I.1.6 ድብቁ መለኮታዊ ጥበቃ በኢትዮጵያ

I.1.1. ኢትዮጵያዊቱ የሙሴ ሚስት

ከአምስቱ የሕግ መጻሕፍት ውስጥ "ሙሴም ኢትዮጵያዊቱን አግብቶአል እና በአገባት በኢትዮጵያዊቱ ምክንያት ማርያም እና አሮን በአርሱ ላይ ተናገሩ"(ዘኁል 12:1) ይላል ። በዚህ መሠረት አሰራሌላውያን የሙሴ ወንድምና አህት ወንድማቸው ኢትዮጵያዊቱን በማግባቱ እንደተበላጩ ስንረዳ በሌላ መልኩ ደግሞ አሰራሌላውያን ከኢትዮጵያውያን ጋር የጋብቻ ትስስር እንደነበራቸው ማረጋገጥ

እንችላለን። የሚቀጥለው ዓረፍተ ነገር ይህንን የማርያም እና የአሮን ማጉረምረም መንስዔ ከምን አኳያ እንደሆነ ጠቋሚ አሳብ ይሰጠናል።

"በውኑ እግዚአብሔር ለሙሴ ብቻ ተናግሯል? በአኛስ ደግሞ የተናገረ አይደለም? ... እግዚአብሔርም ወዲያው ሙሴን እና አሮንን ምርያምንም ሦስታችሁ ወደመገናኛው ድንኳን ውጡ ብሎ ተናገረ፤ ሦስቱም ወጡ። እግዚአብሔርም በደመና አምድ ወርዶ በደጃፍ ቆመ። አሮን እና ማርያምንም ጠራ፤ ሁለቱም ወጡ። አርሱም ቃሌን ሰሙ በመካከላችሁ ነቢይ ቢኖር እኔ እግዚአብሔር በራዕይ አገለጥለታለሁ ወይም በህልም እነግረዋለሁ። ባሪያዬ ሙሴ ግን እንዲህ አይደለም አርሱ በቤቴ ሁሉ የታመነ ነው። እኔ እፍ ለእፍ በግልጽ እናግረዋለሁ፤ በምሳሌ አይደለም፤ የእግዚአብሔርንም መልክ ያያል። በባሪያዬ በሙሴ ላይ ትናገሩ ዘንድ ስለምን አልፈራችሁም?" አለ፤" (ዘኁል 12 ፤ 5 - 8) ።

የሙሴ ቤተሰቦች ኢትዮጵያዊት ሚስት በማግባቱ ምክንያት እግዚአብሔር ሙሴን ለምን እነጋገረ ብለው በቅናት ተነሳሰተው እግዚአብሔርና ሙሴን ከሰሱ። መልሱ ግን ሙሴ ኢትዮጵያዊት በማግባቱ በእግዚአብሔር ለመመረጥ እና የእግዚአብሔርን ሥራ ለመሥራት በምንም ዓይነት እንቅፋት አይሆንበትም፤ እናንተ ደፋሮች ባሪያዬን ሙሴን እንዲህ ትናገሩ ዘንድ አልተፈቀደላችሁም ነው የተባሉት።

ይህንን አስመልክቶ Jacob A. Dyer, "The Ethiopian in the Bible" በሚለው መጽሐፋቸው ላይ ይህን አሳብ ማብራሪያ ሰጥተውበታል። በዘኁል 12 አሰራ ሁለት የተጠቀሰው የማርያምና የአሮን የሙሴን ጋብቻ የተቃውሞ መነሻ አሰራሌላውያን ከኢትዮጵያውያን

ስለሚቀሉ ወይም ኢትዮጵያውያን ከአስራኤላውያን ስለሚጠቁኑ ነው ብለው የሚያስቡ ሰዎች አሉ። ሆኖም ግን የተቃውሞው መነሻ ጉዳይ ይህ ሳይሆን አስራኤላውያን ከሌሎች ጋር መጋባት እንደማይችሉ ከጥንት ጀምሮ ስለነበር ነው። ለምሳሌ ይላሉ ሊቁ ጃኮብ ዳየር “ከላነርሱም ጋር አትጋባ ሌት ልጅን ለወንድ ልጁ አትሰጥ፤ ሌት ልጁንም ለወንድ ልጅህ አትወሰድ። እንዲያስተላልፍ ሌሎችንም አማልክት እንዲያመልክ ልጅህን ያስታልና” (ዘፃ 7፡3-4)። ከግብጽ የወጡት አስራኤላውያን በጋብቻ በኩል ምን ጥንቃቄ ማድረግ እንዳለባቸው የሚከተለውን ትእዛዝ ይገልጽልናል። “ከመስዋእታቸውም እንዳትበላ፤ ሌት ልጆቻቸውንም ከወንድ ልጆቻቸው ጋር እንዳታጋባ፤ አምላኮቻቸውንም ተከትለው ሲያመነዝሩ ከአምላኮቻቸው በኋላ ሄደው ሲያመነዝሩ ልጆችህን እንዳያስቱ ተጠንቀቅ” (ዘጸ 34፡16)።

ከዘጸአት በፊት የአስራኤል አባት የሆነው አብርሃም እንዲሁም ልጁ ይስሐቅ ልጆቻቸው ከሌላ ዘር እንዳይጋቡ ማስጠንቀቂያ ስጥተው እንደነበረ ዘፍጥረት ምዕራፍ 24 እና 27 ያስረዳል። ከዚህ በመነሳት የሙሴን እና የኢትዮጵያይቱን ሚስት ጋብቻ ወንድሙ አሮጌና አህቱ ማርያም መቃወማቸው ከአግዚአብሔር ሕግ አኳያ ትክክል እንዳልሆነ መረዳት አንችላለን። ጃኮብ ይህንን ነገር እንደሚከተለው ጠቅሰውታል። የአሮጌ እና የማርያም በሙሴ ጋብቻ ላይ ያለው ተቃውሞ ከመልከና/ከቀለም/ ከሌላ መበላለጥ ሳይሆን አስራኤላውያን ካላቸው የቅልቅል ጋብቻ ተቃውሞ ባሕርይ በመነሳት ነው። አግዚአብሔር የአሮጌን እና የማርያምን ተቃውሞ አልተቀበለም። በዚያ ፈንታ አግዚአብሔር በአውነተኛው ፍርድ አሮጌንና ማርያምን ገደለ።

ከዚህ በላይ ባየነው ገለጻ መሠረት አግዚአብሔር በሕጉ በኩል አስራኤላውያን ከሌላ እንዳይጋቡ የከለከለውን ያህል ከኢትዮጵያ ጋር መጋባት ግን ከተመረጠው አገልጋዩ እና ቃል ሊቃል ካነጋገረው ከሙሴ ጋር መሆኑ በቅድስና ባሕሪው ከሚደሰትባቸው ነገሮች አንዱ መሆኑን ገልጿል። ስለሆነም ይህች ኢትዮጵያዊት ተብላ ነገር ግን በስም ያልተጠራችው ሌት በአገሯ (በኢትዮጵያ) ስም የተጠራች የሙሴ ሚስት፤ ሙሴ መቼ እንዳገባት መጽሐፍ ቅዱስ አይገልጥም። ሙሴ የነበረችው ሚስት እንዲት ብቻ ነበረች። አርጋም በአሪት ዘጸአት ምዕራፍ ሁለት ቁጥር ሃያ አንድ “ሙሴም ከዚያ ሰው ጋራ ሊቀመጥ ወደደ። ልጁንም ሲጋራን ለሙሴ ሚስት ትሆነው ዘንድ ሰጠው” ይላል።

ይህች የሙሴ ሚስት ሙሴ በግ ይጠብቅለት ዘንድ የነበረው የምድያም ካህን ልጅ ናት። በመሆኑም ሙሴ በግ አየጠበቀ ከአግዚአብሔር ጥሪ ሲደርስው ወደ አማቱ ሄዶ አማቱን እንደተሰናበተ ዘጸአት እንዲህ እስፍሮታል። “ሙሴም ወደ አማቱ ወደ ዮቶር ተመለሰ አስከዛሬ በሕይወት እንዳሉ አይ ዘንድ ተመልሼ ወደግብጽ ወደ ወንድሞቼ ልሂድ አለው። ዮቶርም ሙሴን በሰላም ሂድ አለው” (4፡18)። እዚህ ላይ ከአማቱ ጋር የመስነባበቱ ሥነ-ሥርዓት እንደተከናወነ እንመለከታለን። ከዚያ በኋላ ስላለው እንዲህ በማለት ይገልጽልናል። “እንዲህም ሆነ በመንገድ ላይ ባደረበት ስፍራ አግዚአብሔር ተገናኘው ሊገድለውም ፈለገ። ሲጋራም ሚስቱ ባልጩት ወሲደች፤ የልጁንም ሽለፈት ገረዘች፤ ወደ አግሩም ጣለችው። እንተ ሰላኔ የደም መሸራ ነህ አለች” (4፡25-26)። እዚህ ላይ ሙሴ ሚስቱንና ልጆቹን ይዞ ወደ ግብፅ እንደተሳሳ፤ ጉዞ እንደጀመረና በጉዞ ላይ የሆነውንም እንመለከታለን። ሆኖም ግን

ከዚህ ትርጓሜ በኋላ የሙሴ ሚስትና ልጆቹ በግብፅ አገር በየትኛውም ቦታ ተጠቅሰው አናገኝም።

እርን ሲቀበለው ሙሴ ብቻውን ነበር። ልጆቹና ሚስቱ ቢኖሩ ኖሮ ስማቸው ይጠራ ነበር። ይህንን ጥያቄ ለመመለስ ፍንጭ የሚሰጠን የሚከተለው ምንባብ ነው። “በዚያ ጊዜ የሙሴ አማት ዮቶር መልሷት የነበረውን የሙሴን ሚስት ሲጋራም ሁለቱን ልጆቿን ወሲደ” (ዘጸ 18፤2)። ከዚህ አካባቢ ተነስተን የአስራኤላውያንን ጉዞ ስንመለከት እርንና ማርያም በሙሴ ላይ ያንጐራጐሩት ከግብፅ ወጥተው ብዙ ዘመን ከተጓዙ በኋላ መሆኑን ዘግብተን አስራ ሁለት ያስረዳል። ይህ ማለት የሙሴ አማት ሚስቱንና ልጆቿን አምጥቶ ከሰጠው በኋላ መሆኑን ማረጋገጥ ይቻላል። የሙሴ አማት ልጆቹን እና ሚስቱን አምጥቶ ሰጠው የተባለው ቀይ ባሕርን ተሻግረው ሲና በረሃ ውስጥ ከደረሱ በኋላ ነው፤ (ዘጸ 18 ፤1-10)። ከዚያ በፊት ቢሆን ኖሮ ማሰ ትም ሙሴ ወደ ግብፅ ሲወርድ ሚስቱንና ልጆቹን ይዞ ሄዶ ቢሆን በሚስቱ ምክንያት የተነሳው ጠብም ግብፅ ህገር መሆን ነበረበት። ስለዚህ ኢትዮጵያውቲቱ የሙሴ ሚስት የተባለችው የካህኑ የዮቶር ልጅ ነበረች የሚለውን ታሪካዊ አውነት ለመቀበል አይከብደንም።

በዚህ አካባቢ መሠረት ሙሴ ከግብፅ አገር ተሰዶ ምድያም የበግ አረኛ አንደነበር ያች አገርም ከግብፅ ግዛት ውጪ አንደነበረች ያስረዳል። ከዚህ ተነስተን የአካባቢውን መልከዐ-ምድራዊ አቀማመጥ ስንቃኝ በዚያ ዘመን የግብፅ ጐረቤት ሆና መካከለኛውን ምሥራቅ እና ቀይ ባሕርን አካላ በመንግሥት ደረጃ የነበረች አገር ኢትዮጵያ ስለሆነች ምድያም የኢትዮጵያ አንዷ ክፍል አንደሆነች መገመት አንችላለን። በዚህ ሃሳብ ከተስማማን የሙሴ አማት የምድያም ካህን ዮቶር የተባለው ሰው ኢትዮጵያዊ አንደነበረ ማረጋገጥ አያዳግተንም።

ዮቶር የሙሴ አማት ከሆነ ምድያምም የኢትዮጵያ ክፍል ከነበረች ኦሪት ዘጸአት የሚነግረንን ደግሞ አንመልከት። “የምድያም ካህን የሙሴ አማት ዮቶር አግዚአብሔር ለሙሴና ለአስራኤል ያደረገውን ሁሉ አግዚአብሔርም አስራኤልን ከግብፅ አንዳወጣ ሰማ በዚያን ጊዜ የሙሴ አማት ዮቶር መልሷት የነበረውን የሙሴ ሚስት ሲጋራን እና ልጆቿን ወሲደ” (18 ፤ 1-2)። ይህች ኢትዮጵያዊት ተብላ የተጠራች የሙሴ ሚስት አባት የወሰደበትን ሚስቱን እና ልጆቿን ይዞ ከባርነት ነፃ የወጣውን እና በጉዞ ላይ ወዳለው ሕዝብ መሪ ወደ ሙሴ ሄደ። ሙሴም በደስታ ተቀበለው። ከዚያም ስለጉዞው ጠይቆ የጉዞውን ሁኔታ አንዴት አንደነበረ ከፈርአን እጅም አንዴት አንዳወጣቸው ሲገነዘብ ይህን ያደረገ አግዚአብሔር ነው እንጂ ከአግዚአብሔር በቀር በሰው አቅም ይህ ነገር አንደማይከናወን አረጋገጠ።

በዚህ አካባቢ መሠረት አግዚአብሔርን የሚያመልክ ሰው አንደነበረ ማረጋገጥ አንችላለን። ይህ ሰው ሃይማኖተኛ ብቻ ሳይሆን አስተዳደር አዋቂ አንደነበር በዚሁ ምዕራፍ ላይ ተጠቀሰአል። ከግብፃውያን የተማረው ሙሴ የአስተዳደር መዋቅር ያለነበረውና ያሠራሩ ሥርዓት ሁሉ በአንድ ሰው አንደሚያልቅ ነበር።

ይህ የአስተዳደር ሥርዓት በተለይ ስደተኛ ለሆነ ሕዝብ ብቸኛ መሪ፣ ከባድ አንደነበረ በአማቱ ምክር አንረዳለን። “አንዲህም ሆነ በነጋው ሙሴ ለሕዝቡ ሊፈርድ ተቀመጠ። ሕዝቡም በሙሴ ፊት ከጠዋት እስከ ማታ ቆሞ ነበር። የሙሴ አማት በሕዝቡ ያደረገውን ባዩ ጊዜ ይህ በሕዝቡ የምታደርገው ምንድነው? ሕዝቡ ሁሉ ከጠዋት ጀምሮ እስከ ማታ ድረስ በዙሪያህ ቆመው ሳሉ እንተ ብቻህን ስለምን ተቀምጠሃል?” (ዘጸ. 18 ፤ 13- 14)። ይህ አካባቢ ሙሴ በጠዋት ተነስቶ

በአደባባይ ተቀምጦ ከትንሽ አስከ ትልቅ ማዳመጥ እና መፍረድ ለሚገባው መፍረድ ነበረበት።

ይህን የተመለከተው በዕውቀት ከሙሴ የሚበልጠው አማቱ ግን ይህ አሠራር ኋላ ቀር አንደሆነ ተገነዘበ። በመሆኑም ሙሴን ጠየቀው። የሙሴም መልስ “ሙሴም አማቱን ሕዝቡን እግዚአብሔርን ለመየጠቅ ወደ እኔ ይመጣሉ። ነገርም ቢኖራቸው ወደ እኔ ይመጣሉ በዚያና በዚህ ሰው መካከል አፈርዳለሁ።” ይህ አሳብ ሙሴ ስደተኛው ወይም አገር አልባው ሕዝብ በየትኛውም አቅጣጫ ቸግር ቢገጥመው ከሱ መድረስ አለበት። ለአማቱ ግን ይሄ በጣም አድካሚና አስልቺ በሕዝቡ እና በአስተዳደሩ መካከል ያለውን ግንኙነት የሚያሻከርና ጊዜንም ጉልበትንም የሚጨርስ ሥርዓት አንደሆነ ተገነዘበ። ሙሴ የተማረው ይህ ዓይነቱን አሠራር ነው። አማቱ የሚያውቀው ደግሞ ከዚህ የተለየ ነው።

ይኸንን ሁኔታ አራት ዘጸአት ሲገልጽ፣ “የሙሴም አማት አለው ፤ አንተ የምታደርገው ይህ ነገር መልካም አይደለም። ይህ ነገር ይከብድብሃል እና አንተ ከአንተም ጋር ያለው ሕዝብ ትደከማላቸው፤ አንተ ብቻህን ልታደርገው አትችልም። አሁንም አመከርሃለሁ ቃሌን ስማ እግዚአብሔርም ከአንተ ጋር ይሆናል። አንተ በእግዚአብሔር ፊት ለሕዝቡ ሁን ነገራቸውንም ወደ እግዚአብሔር አድርስ። ሥርዓቱንም ሕጉንም አስተምራቸው። የሚሄዱበትንም መንገድ የሚያደርጉትንም ሥራ ሁሉ አሳያቸው” (ዘጸ 18 ፤ 19-20) ። አሁን በአማቱ ምክር መሠረት የሙሴ ሥራ በእግዚአብሔር ፊት መቆም እና የእግዚአብሔርንም ሥርዓት ለሕዝቡ ማስተማር ብቻ ነው። ለሕዝብ አስተዳደር የሚውሉ ግለሰቦች ግን ከሕዝቡ መካከል ተመርጠው በሚከተለው መሥፈርት (ከራይቴሪያ) መሠረት መመደብ አለባቸው።

መመዘኛዎቹንም ዘጸአት ሲገልጽ “አንተም ከሕዝቡም ሁሉ ዐዋቂዎችን፣ እግዚአብሔርን የሚፈሩትን፣ የታመኑ፣ የግፍንም አረብ የሚጠሉትን ሰዎች ምረጥ። ከእነርሱም የሻለቆችን፣ የመቶ አለቆችን፣ የሃምሳ አለቆች እና የእስር አለቆችን ሹምላቸው። በሕዝቡ ላይ ሁል ጊዜ ይፍረዱ አውራውን ነገር ሁሉ ወደ አንተ ያምጡት ፤ ትንሹን ነገር ሁሉ እነርሱ ይፍረዱ። እነርሱም ከአንተ ጋር ሽከመን ይሸከማሉ በአንተም ያቀልልሃል። ይህንን ብታደርግ እግዚአብሔር አንዲሁ ቢያዝህ መቆም ይቻልሃል። ደግሞም ይህ ሕዝብ በሰላም ወደ ስፍራው ይደርሳል” (18፤21-23)። በዚህ ቃል መሠት የኢትዮጵያዊቱ ሚስቱ አባት ከሙሴ ከአማቱ በዕውቀት እና በአስተዳደር አንደሚበልጥ መረዳት አንችላለን። ከዚህ የተነሳ አንዳንድ ኢትዮጵያውያን የዕውቀት እና የቁጥር መሠረት የመጽሐፍ ቅዱስ ምንጭ ኢትዮጵያውያን አንደሆኑ የሚገልጹ አልታጡም።⁴ እኛም በዚህ አሳብ ለመስማማት እንደፍራለን።

ወሰኔ ይፍሩ የተባሉ ኢትዮጵያዊ፣ መጽሐፈ ሄኖክ የመጽሐፍ ቅዱስ ምንጭ ነው፤ መጽሐፈ ሄኖክም የተጻፈው በግዕዝ ቋንቋ ነው፤ ግዕዝም የኢትዮጵያ ቋንቋ ነው ብለዋል። ወሰኔ አሳባቸውን በመቀጠል አሁን ያለው የኢትዮጵያ ታሪክ መዛባት የመጣው የኢትዮጵያን ታሪክ አሁን ባለችበት ደረጃ በመነሳት ለማየት በመሞከር ነው ይላሉ። ስለሆነም በመጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያና ስለ ሕዝቦቿ ያለውን አንጻ ከተመለከትን ኢትዮጵያ የምትባል ራስዋን የቻሰች አገር ሳትሆን ወይም ባንድ የተወሰነ ቦታ ያለች በመልክሉምድር የተከሰሰች አገር ሳትሆን ጠቅላላ በዓለም ያለውን የእግዚአብሔርን ሕዝብ የሚያመለክት ነው የሚለውን አባባል ለማስተባበል ቀደም ሲል የተገለጸው በቂ ነበር፤ ሆኖም መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ

የሚሰጠን ሃሰብ ሠፋ ያለ ስለሆነ ሌሎች ተጨማሪ መረጃዎችንም በመጠኑም እንደሚከተለው እናቀርባለን።

1.1.2. የሳባ ንግሥት

ከዚህ በላይ የተመለከትነው በአሪት ዘፍጥረት እና ዘጸዐት መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ የዘገበውን ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር የት እንደነበረች እና ምን ዓይነት ሕዝቦች ይኖሩባት እንደነበረም በአጭሩ ተመልክረናል። ይህንን ታሪክ ከመጽሐፍ ቅዱስ አኳያ ስንመለከተው የእግዚአብሔር ሕዝብ ገና በመንግሥት ሳይደራጅ እና ሳይጠነከር ኢትዮጵያውያን ግን የግብርና ባለሙያዎች እና የአስተዳደር ሥራ የሚችሉ መሆኑን መመልከት ችለናል። ከዚህ በኋላ ስላለው የኢትዮጵያ ሁኔታ ደግሞ መጽሐፍ ቅዱስ በተገቢ መልኩ ገልጾልናል። ይኸውም ኢትዮጵያ የሠለጠነችና ታላቅ ሀገር፣ በውስጧም ዐዋቂና ሠራተኛ የሆኑ ሕዝቦች እንደሚኖሩባት ማመን ብቻ ሳይሆን ማረጋገጥም እንችላለን።

ከዚህ በመነሳት ኢትዮጵያ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሰችው በስም ብቻ ሳይሆን አንድ ታላቅ ሕዝብና መንግሥት የነበራት እና ያላት ሀገር እንደነበረች በብዙ ቦታ ተጠቅሶ ይገኛል። ከብዙዎቹ ጥቂቶቹን እንደሚከተለው እንመለከታለን።

በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ስማቸውና ክብራቸው ከተጠቀሱት መካከል የሳባ ንግሥት የምትባለዋ ትልቁን ቦታ ይዛ ትገኛለች ። በአሷ ዘመን ኢትዮጵያ አራሱን የቻለ ነፃ ሀገር ብቻ ሳይሆን መሪዎቿም አዋቂዎችና ተመራማሪዎች እንደነበሩ መጽሐፍ ቅዱስ ያስረዳናል። “የሳባ

ንግሥትም በእግዚአብሔር ስም የወጣለትን የሰሎሞንን ዝና በሰማች ጊዜ በእንቅስቃሴ ትፈትነው ዘንድ መጣች” (1ኛ ነገሥት 10፡1)። በዚህ ሐሳብ መሠረት ይህች ንግሥት ምን ያህል ዐዋቂና ተመራማሪ እንደነበረች መገንዘብ አይዳግትም። እንቅስቃሴ የሚለው አባባል ጥልቅ ዕውቀት ያለው እና በፖለቲካና በፍልስፍና የረቀቀ ግንዛቤ ካለው ኅብረተሰብ የሚነገር ቃል ነው። ከዚህም ጋር በዚያ ዘመን የረቀቀ ዕውቀት ያላት ሴት የነገሠችባት ያች አገር ምን ያህል ለሰው ልጅ መብትና አኩልነት ዕውቅና የሠጠች አገር እንደነበረች ማረጋገጥ ይቻላል።

የዚህች ንግሥት ጉብኝትና ከሰሎሞን ጋር ያደረገችው ቃለ ምልልስ እንዲሁም የጉብኝቱ ውጤት በመጽሐፈ ነገሥት በሰፊው ተዘግቦአል። ከተጠቀሱትም አስገራሚ ከንውሃቸው መካከል የሚከተሉት ይገኝባቸዋል። “ንጉሡም ከሰንደሉ አንጨት ለእግዚአብሔር ቤትና ለንጉሡ ቤት መከታ ለመዘመራኑም መሰንቆና በገና አደረገ። እስከ ዛሬም ድረስ እንደዚህ ያለ የሰንደል አንጨት አልመጣም አልታየምም” (1ኛ ነገሥት 10 ፤ 12)። ይህ ሃሳብ ለሎሞን ይገዛው ከነበረው ሀገር እና ለእርሱ እጅ መንሻ ከጐብኝዎች ከተቀበላቸው ስጦታዎች ሁሉ እንደዚያ ያለ አንዳልነበረ መረዳት እንችላለን። መጽሐፈ ነገሥት የንግሥቲቱን የጉብኝት መደምደሚያ እንዲህ ነበር የዘገበው። “ንጉሡም ሰሎሞን በገዛ እጁ ከሠጣት ሌላ የወደደችውን ከእርሱም የለመነችውን ሁሉ ለሳባ ንግሥት ሠጣት። አሷም ተመልሳ ከባሪያዎቿ ጋር ወደ ሀገሯ ሄደች” (1ኛ ነገሥት 10 ፤ 13)።

ለሰ ንግሥተ ሳባ ጉብኝት መጽሐፍ ቅዱስ የገለጠውን ያሕል ከዚህ ከመጽሐፍ ቅዱስ አሳብ በመነሳት ብዙ ጸሐፊያን ገልጾል። እስካሁንም ቢሆን የመጽሐፈ ነገሥት ጸሐፊ የሁሉቱን ግንኙነት

እንዲህ በዝርዝር የጻፈበት ምክንያት ሚስጢር ሆኖ ይኖራል። ስለጎብኝቱና ስለገግሥቲቱ ማንነት በመገረም ከጻፉት ውስጥ ጃኩብ በዋነኛነት የሚጠቀሱ ናቸው። ጃኩብ አባባላቸውን እንዲህ ነው ያስፈሩት ስሎሞን ያላቸውንና ከአርሱ ጋር የተገናኙ በመጽሐፍ ቅዱስ በብዙ ቦታ ተዘርዝረዋል። የስሎሞን ጥበብና ማስተዋልም በዓለም የታወቀ እና የተነገረ እንደነበረ እንደኛ ነገሥት እንዲህ በማለት አስፍሮታል። “ከአሕዛብም ሁሉ ጥበብን ሰምተው ከነበሩ ከምድር ነገሥታት ሁሉ የሰሎሞንን ጥበብ ለመስማት ሰዎች ይመጡ ነበር” (1ኛ ነገሥት 4 ፤ 34)።

“ንጉሡ ሰሎሞን በባለጠግነትና በጥበብ ከምድር ነገሥታት ሁሉ በልጦ ነበር። ምድርም ሁሉ አግዚአብሔር በልቡ ያኖረለትን ጥበብን ይለማ ዘንድ የሰሎሞንን ፊት ይመኝ ነበር። ከአነርሱም አያንዳንዱ በዓመት በዓመት ገጸ በረከቱን የብርና የወርቅ ዕቃ፣ ልብስና የጦር መሣሪያ፣ ሽቶም ፈረሶችና በቅሎዎችም አይዘ ይመጣ ነበር” (1ኛ ነገሥት 10 ፤ 23 -25)። ይሄን እና ይህን የመስለ በብዙ ቦታ ሰፍሮአል። ሆኖም ግን እንደላባ ገግሥት በጥልቀትና እና በስፋት የተጻፈለት የለም። ብዙዎቹ አራሳቸው ነገሥታቱ ሌሎችም ወኪሎቻቸውን ልከዋል። ጥበባቸው፣ ማስተዋላቸው እና ጉብኝታቸው ግን እንደዚህ ገግሥት ትኩረት አልተሰጠውም።⁶ በማለት አሳባቸውን አስፍረዋል። ገግሥቲቱ በጉብኝቷ ከጠቀሰቻቸው ቃላቶች ውስጥ ብዙዎቹ እግዚአብሔር ለሰሎሞን የሰጣቸው ናቸው። የሰጦታው መነሻ ስሎሞን እግዚአብሔርን ጠይቆ መሆኑን መጽሐፍ ቅዱስ ያስረዳናል።

ከዚህ በመነሳት ነው ብዙዎች ኢትዮጵያውያን የኢትዮጵያ ሥርወ መንግሥታዊ አስተዳደር አዲሱ የዳዊት ሥርወ መንግሥታዊ

አስተዳደር ነው የሚሉት። ማንም ሰው ይህን ሃሳብ ሊቀበል ወይም ላይቀበል ይቻላል፤ ነገር ግን የግድ በአንዳንድ አውነታዎች ላይ መስማማት ይቻላል። ይኸውም የላባ ገግሥት ኢትዮጵያዊት እንደሆነች እና ይህንንም መጽሐፍ ቅዱስ አስረግጦ ስለተናገረ በዚህም ምክንያት ኢትዮጵያ የኢትዮጵያውያን የሴቶች ሊቃውንት እንደነበሯት ማረጋገጥ ይቻላል። ዐረቦች ገግሥተ ላባ ዐረባዊት ናት የሚሉትን ግን ከሦስት ሺህ ዓመት በፊት ዓለም ላይሰለጥን ይቅርና ዛሬም እንኳን በሃያ አንደኛው መቶ ከፍለ ዘመን ሴቶች አስከርቢቶ አይጨብጡም የሚል አከራሪነት የሚካሄድበት ሀገር ከሦስት ሺህ ዓመት በፊት ሴት መሪ ነበረች ቢባል ለመቀበል አዳጋች ነው። ስለዚህም ይህች ገግሥት ኢትዮጵያዊት ናት ብለን በማመን ብቻ እንወስናለን።

1.1.3. የእግዚአብሔርና የኢትዮጵያውያን ግንኙነት

መጽሐፍ ቅዱስ ስለኢትዮጵያውያን ሲገልጥ ከእግዚአብሔር ጋር ያላቸውን ግንኙነት በተገቢ መልኩ አስቀምጦአል። በብዙ ቦታ ከተገለጹት የመጽሐፍ ቅዱስ ጥቅሶች ውስጥ በአሞጽ የተገለጸው ከፍተኛ ነጥብ የሚሰጠው ነው። አሞጽ ስለኢትዮጵያ የተናገረውን ከማየታችን በፊት ጠቅላላ የአሞጽን ዘመን መሠረተ ሃላብ መረዳት ይኖርብናል።

አሞጽ የተነሣበት ዘመን እስራኤላውያን በእግዚአብሔር ላይ የማመጸቸው መጠን ከፍተኛ ደረጃ ላይ ደርሶ ነበር። የሚከተለው ሃሳብ የዚያን ዘመን ገጸ ባሕርይ በትክክል ያሳያል። “እርሱም አሞጽ ሆይ የምታየው ምንድነው? አሰኝ። አኔም የቃርሚያ ፍሬ የተሞላበት አንቅብ ነው አልኩት። እግዚአብሔርም አሰኝ፡- ፍጻሜ በሕዝቤ

በአስራኤል ላይ መጥቶአል። ከአንግዲህ ወዲህ ደግሞ ለላልፋቸውም። የመቅደሱ ዝማሬ በዚያ ቀን ዋይታ ይሆናል ይላል። ጌታ ለግዚአብሔር የሰዎች ፊሳ ያበላል በስፍራውም ሁሉ በዝምታ ይጣላል (ለሞጽ 8፤ 2-3)። ለስራኤላውያን ለግዚአብሔርን በማስመረራቸው ምክንያት በዝምታ የሚታለፉበት ጊዜ አልሆነም። እያንዳንዱ የሠራው ኃጢአት በእግዚአብሔር ፊት አየተነበበ ነው። በዚህም ምክንያት ቅጣታቸውን ያገኛሉ። ለስራኤላውያን የገፉት የእግዚአብሔርን ቃል ስለነበር፤ መስማት ያልፈለጉትም የእርሱን ድምፅ ስለነበር፤ እግዚአብሔር የሚቀጣቸው የእርሱን ቃል በማስራብ ነበር። ሃሳቡ እንዲህ ስፍሯል።

“እኮህ በምድር ላይ አራብን የምሰድበት ዘመን ይመጣል፤ ይላል ጌታ ለግዚአብሔር ለርሱም የእግዚአብሔር ቃል ከመስማት አንጀ አንጀራን ከመራብ ውሀን ከመጠማት አይደለም። ከባሕርም ለሰከ ባሕርም ድረስ ከሰሜንም ለሰከ ምሥራቅ ድረስ ይቅበዘበዛሉ፤ የእግዚአብሔርንም ቃል ለመስማት ይራወጣሉ። አያገኙትም (ለሞጽ 8፤ 11-12)። ከዚህም የተነሳ ምድር ሁሉ ትቀልጣለች ሰዎችም መጠጊያ ያጣሉ። በዚህ ዘመን ነበር እግዚአብሔር ኢትዮጵያውያንን እንዲህ ያለው። “የአስራኤል ልጆች ሆይ፤ እናንተ ሰለጸ እንደ ኢትዮጵያውያን ልጆች አይደላችሁምን? ይላል” (ለሞጽ 9፤ 7-8) ።

ይህ የእግዚአብሔር ቃል የሚያስተምረን ኢትዮጵያውያን በተመረጡበትና በተመደቡበት ቦታ ሲገኙ ለስራኤላውያን ግን በመንሸራተታቸው ምክንያት ለቅጣት መዘጋጀታቸውን ነው። ስለሆነም እግዚአብሔር የእስራኤላውያንን አለመታዘዝና በእግዚአብሔር ላይ ያሳዩትን አመፀኝነት ሲገልጥ በአንፃሩ በበጎ ምሳሌነት የተጠቀመባቸው ኢትዮጵያውያንን ነበር። ይህ ሃሳብ

በዚያን ዘመን ኢትዮጵያውያን ሕዝቦች የራሳቸው በሆነ በአንድ ምድር ወይም በአንድ ክልል ይኖሩ እንደነበረ ማረጋገጫ ነው። ነቢዩ ኤርምያስም ኢትዮጵያውያን የራሳቸው የሆነ የተለየ ባሕልና የተለየ መልክ ያላቸው ሕዝቦች መሆናቸውን ገልጾ የጻፈው ቃል ይህንኑ ከላይ የተመለከትነውን አውነታ የሚያጠናክር ነው። ነቢዩ ሲናገር እንዲህ ይላል፤ “በውኑ የኢትዮጵያዊ መልኩን ነብር ሽንጉርጉርነቱን ሊለውጥ ይችላልን?” (ኤር 13 ፤ 23)። በኢሳይያስ የሚነበበው ደግሞ ግልጽ ባለ መልኩ ኢትዮጵያ በወንዞችና በአታከልት የተዋበች ሀገር እንደነበረች ነው። ከዚህ ጋር በዘፍጥረት የተጠቀሰው “ ከገነት የሚፈሰሰው ወንዝ የኢትዮጵያን ምድር ይከብባል ከሚለው ጋር ይስማማል፤ (ዘፍ 2፤ 8 ፤ 2፤ 13)።

ትልቁ ችግር በወንዝ የተከበበችው በልምላሜ ያጌጠችው እግዚአብሔር ከገነት በሚፈሰሱ ወንዞች ያለመለማት ሀገር ኢትዮጵያ የሚኖሩበት ሕዝቦቿ ተርበው መገኘታቸው ነው። ይሄ ጥያቄ መልስ የሌለው ጥያቄ ነው። አሁን እግዚአብሔር ጥያቄውን ቀይሮታል “እናንተ ኢትዮጵያውያን ለእኔ እንደ ለስራኤላውያን አይደላችሁምን?” የሚልበት ጊዜ ነው።

እግዚአብሔር ዛሬ የኢትዮጵያውያን ጸሎትና ልመና የሚቀበልበት ጊዜ ሳይሆን የሚጸልዩትን ጸሎትና የሚለምኑትን ልመና እንዲያስተካክሉ ወይም ለጸሎትና ለልመና እንዲዘጋጁ የሚሻበት ጊዜ ነው። ምክንያቱም ችግሩ እግዚአብሔር የኢትዮጵያውያንን ጸሎት አለመቀበሉ ሳይሆን ኢትዮጵያውያን በተሰጣቸው ዕድል አለመጠቀማቸው ነው። “ለምን ለስራብከን?” ከሚሉ ይልቅ “ለምን ተራባችሁ?” ተብለው ሊጠየቁ ይችላሉ።

ውህ ካለ፣ ለም አፈር ካለ፣ በቂ የሰው ኃይል ካለ መራቡ ከየት መጣ? ስለዚህ የኢትዮጵያውያን እና የእግዚአብሔር ግንኙነት አጀን ወደ እግዚአብሔር በመዘርጋት ብቻ ሳይወሰን አዕምሮንም በማሠራት ጭምር መሆን አለበት። አንዳንድ ሰዎች ኢትዮጵያን እግዚአብሔር የባረካት አገር ናት ብለው ሲናገሩ አውነትነት ቢኖረውም በውስጧ ከምንኖረው ሰዎች አመጽ፣ ተንኮልና ሰንፍና አንፃር ሲታይ እግዚአብሔርን እንደመሰደብ ያህል ነው። ይላሉ። ምክንያታቸውንም ሊገልጹ፣ እግዚአብሔር በሕዝቡ መከራና ችግር የሚደሰት አደለም። ከእዚህ ይልቅ የሰዎች መቸገርና በተሠጣቸው ዕድል አለመጠቀምም ያሳዝነዋል።

1.1.4. ኢትዮጵያውያን ነገሥታትና ድርጅቶቻቸው

መጽሐፍ ቅዱስ ስለኢትዮጵያ የሚገልጠው እንዲሁ ዝም ብሎ ሰም በመጥራት ብቻ አይደለም። የተደራጀ የጦር ኃይል፣ የሰለጠነ መንግሥት፣ የተማረ ሕዝብ እና አመራር ያለው ሀገር እንደነበረ ይገልጥናል። “ኢትዮጵያውያን ዝሪ አንድ ሚልዮን ሰዎችና ሶስት መቶ ሰረገሎች ይዞ ወጣባቸው” (2ኛ ዜና 14፡9)። ይህ ሃሳብ ኢትዮጵያ የተባለች ሀገር አንድ ሚልዮን የጦር ኃይል፣ ሶስት መቶ ሰረገላ ለአንድ ጦርነት ብቻ አሰልፋ እንደነበረ ሰናይ፣ በበረሃው ጦርነት ኢራቅ ካሰለፈችው የጦር ኃይል እንደሚበዛ ማረጋገጥ አንችላለን። ሆኖም ግን ይህ የተደራጀ የሰው እና የጦር ኃይል የሰው አገር ሊወጋ ሄዶ ምንም ፋይዳ ሳይሠራ እንዲመለስ የእግዚአብሔር ቃል እንዲህ በማለት ይነግረናል። “እግዚአብሔርም በአሳና በይሁዳ ፊት ኢትዮጵያውያንን መታ፤ ኢትዮጵያውያንም ሸሹ። አሳም ከአርሱ ጋር ያለውን ሕዝብ አሰከ ጌራራ ድረስ አሳደዳቸው።

ኢትዮጵያውያን ፈጽመው አስኪጠፉ ድረስ ወደቁ” (2ኛ ዜና 14፡12)። የእግዚአብሔር ቃል ስለ አንድ ሕዝብ ጥንካሬ የተናገረውን ያህል ደካማ ጌትንም ይገልጣል። በእግዚአብሔር ዘንድ የፖለቲካ ቋንቋ የለም። የሆነው ሆኗል ነው፤ ተደርጓል። ያም ለሰዎች ይነገራቸዋል።

በሌላ መልኩ ይህች ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር፤ ለተጐዱና ለተጠቁ መንግሥታት አብራ ኃይለኛውን እንደተዋጋች የእግዚአብሔር ቃል ያስረዳል (2ኛ ነገሥት 19፡9)። ከዚህ በተያያዘ እግዚአብሔር ኢትዮጵያውያን ልዩ ሕዝቦች እንደነበሩ ከአሰራሌላውያን ጋር በማወዳደር እና በማበላለጥ በነቢያቱ እፍ ተናግሮአል። ከዚህ በተጨማሪ ኢትዮጵያ በትዕቢተኝነቷና በኃይልነቷ ከአካባቢው ሀገሮች ጋር ተወዳድራ በመጽሐፍ ቅዱስ ተጠቅሳለች (ት. ናሆም 3፡8-10)።

ኢትዮጵያውያን ከግብፃውያን ጋር በመተባበር የይሁዳን መንግሥት ሊረዱ ከግብፅ ወታደሮች ጋር ተሰልፈው ሄደው እንደነበር እና ምን ያህል ቀልጣፎች እና ኃይለኞች እንደነበሩ በነቢያቱ መጽሐፍ ተዘግቦአል። ሆኖም ግን የተሰለፉበት ምክንያት ከእግዚአብሔር ጋር ስላልሆነ ለቅጣት የመጣው የናቡከደነጾር ጦር ሁሉንም እንደደመሰሳቸው ኤርምያስ ይገልጻል (46፡9)።

በመጽሐፈ አሰቴር የተገለጠው አሳብ ኢትዮጵያ የሚባል አገር በመካከለኛው ምሥራቅ ኃያላን ነገሥታት መካከል አንዱ እንደነበረና እርጤቅስስ የተባለው ንጉሥ ይገዛቸው ከነበሩት መቶ ሃያ ሰባት አገሮች መካከል የሚያዋሰን አራሱን የቻለ አገር መሆኑን መረዳት አንችላለን (መ. አሰቴር 1፡1)።

በመዝሙረ ዳዊት 67፤ 31 ኢትዮጵያ አጃፋን ወደ አግዚአብሔር ትዘረጋለች የሚለውን ሃሳብ ተቀብለው ይህ ሃሳብ አንድን አገርና መንግሥት የሚመለከት ሳይሆን ጠቅላላ የአግዚአብሔርን ሕዝብ የሚያመለክት ነው የሚለውን አባባል ለማስተባበል ከዚህ በላይ የዘረዘርናቸው በቂዎች ነበሩ። ሆኖም ግን መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ አገርነትና በዚያችም አገር የሚኖሩ ሕዝቦች እንደነበሩ ብዙ ስለሚል ተጨማሪ ማስረጃዎች ማቅረብ ግድ ይሆንብናል። በመዝሙረ ዳዊት የተገለጸው ሃሳብ ኢትዮጵያ ከአረቦችና ከፍልስጤማውያን ጋር በአንፃራዊነት የነበረች አገር መሆኗን ያስረዳል። “የሚያውቁኝን ዓረብንና ባቢሎንን አስባቸዋለሁ፤ እነሆ ፍልስጤማውያን፣ ጢርስም የኢትዮጵያም ሕዝብ” (መዝ 86፤ 4)።

ይህን የአግዚአብሔር ቃል አንደ አግዚአብሔር ቃልነት ከተቀበልነው የፊት ቀለምን ሳይሆን የሚጠቁመን አንድን በጂዮግራፊ የተከለለ ሀገር ሕዝቦችን ነው። አሁንም ለአግዚአብሔር ቃል ታዛዦች ሆነን ልባችንን ብናቀና መጽሐፍ ቅዱስ ኢትዮጵያ ብሎ የሚጠራው የመልክ ጥቁረትን ወይም የኩሽን ትርጉም ሳይሆን እራሱ ኢትዮጵያ የሚለውን ሀገር እና በውስጡ የሚኖሩትን የተለያዩ ሕዝቦች መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል። “ሰይፍ በግብጽ ላይ ይመጣል ሁከትም በኢትዮጵያ ይሆናል። የተገደሉትም በግብጽ ውስጥ ይወድቃሉ” (ት.ሕዝ 30፤4)። ይሄኛው ሃሳብ ደግሞ የኢትዮጵያውያንን አኗኗር ይገልጻልናል። ሐሳቡ በአንድ በተቀራረቢ መልከዐ-ምድራዊ አቀማመጥ የሚኖሩ የጌረቤት አገሮችን የሚያመለክት አንጂ በመልክ የተለያዩ ሕዝቦችን የሚያመለክት አይደለም። “በዚያ ቀን መልእክተኞች ተዘልለው የሚኖሩትን ኢትዮጵያውያንን ለማስፈራት ከፊቴ መርከብ ይወጣሉ እንደ ግብጽም ቀን ሁከት ይሆንባቸዋል እነሆም ይመጣልና” (ሕዝ 30፤9)።

ኢትዮጵያውያን ከላይ እንዳልነው በመካከለኛው ምስራቅ አካባቢ ከጌረቤት መንግሥታት ጋር በአኩልነት የሚኖሩ ከመሆናቸው በላይ በሰላም ተረጋግተው የሚኖሩ ሕዝቦች አንደሆኑ ያስረዳናል። በሌላ በኩል ደግሞ የአግዚአብሔር ቃል ኢትዮጵያውያን ለአግዚአብሔር ቅርብ ሕዝቦች ሁነው ከአግዚአብሔር ሕዝብ ከአስራኤላውያንም በልጠው የሚገኙበት ኢትዮጵያውያን ሁሉ የሚወዱት ቃል፤ “እናንተ የአራኤል ልጆች ሆይ ለእኔ እንደ ኢትዮጵያውያን ልጆች አይደላችሁምን?” (አምጽ 9፤8)።

አስራኤላውያን በበደላቸው ምክንያት እንደገረቡቻቸው ለአግዚአብሔር ታማኝ አንደሆኑት አንደኢትዮጵያውያን አንዲሆኑለት የአግዚአብሔርን አሳብ ያረጋግጣል። ኢትዮጵያዊያን በአግዚአብሔር ዘንድ የተወደዱትን ያህል ሰዎች አንደመሆናቸው መጠን አጥፍተው ሲገኙም በአስራኤል ላይ የተቃጣ የቅጣት በትር በነርሱም ላይ ሲገርፍ አንመለከታለን። እዚህ ላይ አግዚአብሔር ለኢትዮጵያውያን የሚለው አለው፤ “እናንተ ኢትዮጵያውያን ደግሞ በሰይፍ ትገደላላችሁ” (ሶፎ 2፤12)። ይህ ለኢትዮጵያውያን ልዩ ቋንቋ ነው። እናንተ ደግሞ የሚለው ሐሳብ ኢትዮጵያውያን ከዚያ በፊት ተወድደው አሁን ግን ያለመወደድ ባሕርይ ስላላዩ፤ እናንተም አንደሌላው ሆናችሁንን? እንደማለት ነው።

ከዚህ ተያይዘው የተጠቀሱት ሀገሮች እንደተቀጡ ሁሉ ኢትዮጵያውያንም ከአነርሱ ባለመሻላቸው ምክንያት አነርሱም ደግሞ ለመቀጣት ተዘጋጅተዋል። “አግዚአብሔርም የፍልስጤማውያንንም እና በኢትዮጵያ አጠገብ የሚኖሩትን የዓረባውያንን መንፈስ በኢዮራም ላይ አሰነሳ” (2ኛ ዜና 21፤16)። በዚህ ቃል መሠረት

ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር በፍልስጤምና ዐረብ አካባቢ አጐራባች ሀገር እንደነበረች ማረጋገጥ እንችላለን። ይህን አላብ ደግሞ በእንደኛ ነገሥት 10፤ 1- 10 የተጠቀሰችው ንግሥተ ሳባ የመሃን እና ቀይ ባሕርን አካባቢ አጠቃላ ትዝ ነበር የሚለውን ታሪካዊ እውድ ጉልህ ያደርግልናል።

በአጠቃላይ ኢትዮጵያ ከመጽሐፍ ቅዱስ አኳያ የምናያት ብዙዎች እንደሚሉት ሱዳን ወይም ምድረ በዳ ወይም ደግሞ ጠቅላላ ጥቁር ሕዝብ ሳይሆን እራሱን የቻለ ሀገር እና በፖለቲካ በጂዮግራፊ የተለየ እስተዳደር ያለው በውስጡም አንዳንድ ጊዜ የሚበድሉ፤ ኃጢአት የሚሠሩ በዚያም ምክንያት የሚቀጡ ሌላ ጊዜ በእግዚአብሔር የተወደዱ እና የሚወደዱ በመልካምነታቸው ምሳሌ የሚቀርቡ ሕዝቦች የሚኖሩበት ሀገር ነች። ከዚህም ጋር በመጽሐፍ ቅዱስ ሁለት የሴት ነገሥታት የነበራት ብቸኛ ሀገር እንደነበረች የሚያረጋግጡ የመጽሐፍ ቅዱስ ጠቅሶችን ማየት እንችላለን። (ሐዋ. ሥራ 8፤26፤ 1ኛ ነገሥት 10፤ 1-10)።

1.1.5. የኢትዮጵያና የአስራኤል ግንኙነት

አስራኤላውያንና ኢትዮጵያውያን ግንኙነታቸው የተጀመረው በጋብቻ ነው። “ሙሴም ኢትዮጵያይቱን እግብረልና ባገባት በኢትዮጵያይቱ ምክንያት ማርያምና አሮን በእሱ ላይ ተናገሩ” (ዘፍ 12፤1)። በዚህ ቃል መሠረት ሙሴ ከኢትዮጵያ ጋር የተገናኘው ወይም የተዛመደው በሚስቱ በኩል ነው። የዚህን ሐሳብ ጂፋስ የተባሉት የአይሁድ ፀሐፊ የሙሴና የኢትዮጵያዊ ሚስቱ ጋብቻ በኢትዮጵያውያንና በግብፃውያን ጦርነት ምክንያት የተከናወነ ነው ይላል።

ጆሲፋስ ስለጋብቻው ሒደት ሲገልጽ ኢትዮጵያውያን በጦርነት ኃያላን በመሆናቸው ግብፃውያንን አሸንፈው እገሩን በመቆጣጠራቸው ምክንያት የግብፅ ነገሥታት ካህናቶቻቸውን ጠይቀው ሙሴ በጦር መሪነት ካልተመደበ በቀር ኢትዮጵያውያኑ እገራቸውን ከመውረር የሚያግዳቸው ነገር እንደሌለ ስለነገሯቸው ኢትዮጵያውያኑ በሙሴ መሪነት በተደረገ ጦርነት ወደኋላ አፈግፍገው ሜሮ ወደተባለ ዋና ሀገራቸው ድረስ እንደሄዱ ያብራራል። ከዚህ የተነሳ፤ የነጉሡ ልጅ በመካከል ገብታ ሁለቱን ጦረኞች ከመገላገሏም በላይ ሙሴን በባል ነት እንደወሰደችው ይናገራል።

ይህ ሐሳብ ከመጽሐፍ ቅዱስ ጋር የማይስማማ ቢሆንም እንደ መሠረታዊ ነገር ግን ያረጋግጣል። ይኸውም ኢትዮጵያውያን ኃያላን እንደነበሩና በጦር የሚችላቸው እንዳልነበረ፤ አስራኤላውያን ገና ባሪያዎች በነበሩ ጊዜ የተደራጀ የጦር ኃይል እንደነበራቸው ማመን እንችላለን። ስለጠቅላላ ዝርዝሩ ግን ኢትዮጵያዊቱ የሙሴ ሚስት በሚሰው ሥር መረዳት እንችላለን።

ከዚህ በመቀጠል መጽሐፍ ቅዱስ የሚነግረን በመጽሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ ምዕራፍ አስር እንደሚያብራራው ኢትዮጵያዊቱ ንግሥት (ንግስተ ሳባ) ሰሎሞንን እንደጐበኘች፤ በጉብኝቷ ብዙ ሰጦታ እንደተሰጣትና እሷም እንደሰጠችው በተገቢ መልኩ ተብራርቷል። ኢትዮጵያውያን ጸሐፍት ከዚህ አልፈው ንግሥቷቱ ከሰሎሞን ልጅ እንደወለደችና ሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት ከዚያ ጊዜ ጀምሮ እንደመጣ አስረግጠው ጽፈዋል። ምንም እንኳ የኋላ ሥራ ነው ብለው ለመቀበል ቢቸገሩም ከብረ ነገሥት የተባለው መጽሐፍ ለዚህ ጉዳይ ለምስክርነት ይጠቀሳል።

ስለሞናዊ ሥርወ መንግሥት ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ወደ ኢትዮጵያ ከገባና የኢትዮጵያ ነገሥታትም ሥርወ መንግሥታችን ስለሞናዊ ነው ከተባለ፤ ከዚያ በፊት የነበሩት እስከ ንግሥተ ላባ ያሉት (የተነሱት) ነገሥታት ታሪክ አልባ ሆኑ ማለት ነው። ይህን እንኳ ብናልፈው ከመጀመሪያው ቤተ መቅደስ መደምሰስ በኋላ እስራኤላውያን መንግሥት አልባ ሲሆኑ ወደ ኢትዮጵያው መንግሥታቸው መመለስ ይችሉ ነበር። ያ እንዳልሆነ ግን ታሪክ ያረጋግጥልናል።

ቀጥሎም መጽሐፍ ቅዱስ ስለ እስራኤላውያን እና ስለ ኢትዮጵያውያን ግንኙነት የሚነግረን በሁለተኛ ዜና መዋዕል 14፣ 9-15 እንዲህ ተጽፏል፡- “ኢትዮጵያውያን ዝሪ እንድ ሚሊዮን ሰዎችና 300 ሰረገሎች ይዞ ወጣባቸው ወደ መሪሳም መጣ። አሳም ሊጋጠመው ወጣ። በመሪሳም አጠገብ ባለው በጽፋታ ሸለቆ ውስጥ ተሰለፉ... ወደ እግዚአብሔርም በአሳና በይሁዳ ፊት ኢትዮጵያውያንን መታ ኢትዮጵያውያንም ሸሹ አሳም ከአርሱ ጋር ያለው ሕዝብ አስከ ጊራር ድረስ አሳደዱለቸው።” በእዚህ አሳብ ደግሞ ኢትዮጵያውያን የሰው አገር ሊወርሩ ሄደው ተሸንፈው መመለሳቸውን እንረዳለን።

በሌላ በኩል ደግሞ፣ እዚህ ላይ ኢትዮጵያውያንና እስራኤላውያን ወዳጆችና የጦር አጋሮች እንደነበሩ እግዚአብሔር በነቢያቱ እፍ እንዲህ ብሎ ገልጿል። “እንቺ በመስናዎች መካከል የተቀመጥሽው ውኃም በዙሪያዎ ከነበራት ምሽጓም ባሕር ከነበረ ቅጥርዋም በባሕር ውስጥ ከነበረ ከኖፅ አምን ትበልጫለሽ? ኢትዮጵያና ግብፅ የማይቆጠር ኃይሏ ነበሩ። ፉጥና ልብያ ረዳቶቿ ነበሩ” (ናሆም 3፤8-10።)

ኢትዮጵያውያንና እስራኤላውያን የጦር ውልና ስምምነት እንደነበረላቸውና ኢየሩሳሌም በምትወረርበት ጊዜ የወታደር እርዳታ እንዳ ደረጉ እግዚአብሔር እንዲህ ብሎ ይናገራል።

“ኢትዮጵያውያንና የፉጥ ኃይላን ቀስትን ይዘው የሚሰቡ የቡድ ኃይላን ይውጡ ያ ቀን ጠላቶቼን የሚቀበልበት የሠራዊት ጌታ የእግዚአብሔር የበቀል ቀን ነው” ትገ. ኤር 16፣10። በዚህ ምዕራፍ ላይ ደግሞ እግዚአብሔር የተቆጣባትን ይሁዳን ለመርዳት የሄደው ጦር ተሰባብሮና ተሸንፎ እንደተመለሰ የሚያስረግጠው ቃል ነው። ብዙ ታሪክ ጸሐፊዎች የቃል ኪዳን ታቦት ወደ ኢትዮጵያ ገባ የሚባለው በዚህ ጊዜ ነው።? ከዚህ ጊዜ በኋላ እስራኤላውያን በመንግሥትነት አልቀጠሉም። ቤተ መቅደሱ ተመልሶ ቢታነፅም እስራኤል በመንግሥት ደረጃ አልተቋቋመችም። የእግዚአብሔር የቃል ኪዳን ታቦትም ወደ ቤተ መቅደስ ተመልሶ አልገባም። ስለዚህ እስራኤላውያንና የኢትዮጵያውያን ግንኙነት መጀመሪያ በጋብቻ፣ ከዚያም በፖለቲካ ቀጥሎም በጦር ቃል ኪዳንነት እንደነበር እንጂ ከዚያ ያለፈ የሥርወ መንግሥት ትስስር እንዳልነበረው ማረጋገጥ እንችላለን። ከዚህ ተነስተን በኢትዮጵያ የከርስትና እና የአይሁድ እምነት በእግዚአብሔር ድብቅ መለኮታዊ ጥበቃ እንደተከናወነ ጠቅለል ባለ መልኩ እንመለከታለን።

1.1.6. ድብቂ መለኮታዊ ጥበቃ

በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተመዘገቡ ታላላቅ ምስጢራውያን ጉዳዮችና ከንውሞች እጅግ ብዙዎች ናቸው። እንደዚህም ሁሉ መጽሐፍ ቅዱስ አገሮችን ዘርዝሯል። ስማቸውን ጠቅሶ ከመዘገባቸው አገሮች እንዲ ኢትዮጵያ ናት። ከፍ ብለን እንደዘረዘርነው መጽሐፍ

ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ ሲገልጽ አስገራሚ ድርጊቶችንና ከንውኖችን አብሮ በተጓዳኝ መዝግቧል።

ትልልቆቹ የእግዚአብሔር ሥራዎች የተመዘገቡበት መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ ሲገልጽ የፍጥረት የመሬት ድልድልንም አብሮ አስቀምጧል። ከኤደን ገነት ከሚወጡት ውኃዎች አቅጣጫቸውን ይዘው ሲፈለሱ አንደኛው እንዲፈለበት የተመደበው የኢትዮጵያን ምድር በመከበብ ነበር። ከዚህ ተነስተን የጠቅላላውን የመጽሐፍ ቅዱስ ዓላማ ሰናይ እግዚአብሔር ባከናወናቸው አበይት ጉዳዮች ውስጥ ኢትዮጵያውያን ያለተጠቀሱበት የለም።

እግዚአብሔር ሕዝቦቹን ከባርነት ሲያወጣ ለነፃ አውጭነት የተጠቀመበትን ሰው በኢትዮጵያዊቱ ሚስቱ አማካኝነት ቤቱን በመባረክ ነበር። (ዘኁል 12፣ 1።)

የእግዚአብሔር ሕዝብ በመንግሥትነት ተደራጅቶ በአስተዳደርና በጥበብ በዓለም ዝነኛ እየሆነ ሲሄድ የጥበብ ልውውጥ እንዳደረጉና የወዳጅነት መስመሩ ከፖለቲካ ግንኙነት ያለፈ እንደነበረ መጽሐፈ ነገሥት ሲገልጽ “የሳባም ንግሥት በእግዚአብሔር ስም የወጣለትን የሰሎሞንን ዝና በሰማች ጊዜ በአንቆልሽ ትፈትነው ዘንድ መጣች” ቀዳማዊ ነገሥት 10፡1። ይህ የሁለቱ ባለስልጣናት ግንኙነት ትልቅ ምስጢርና መለኮታዊ አሠራር እንዳለው እንመለከታለን። ንግሥቷን ወደ ሰሎሞን እንድትገለግል ያደረጋት የሰሎሞን የፖለቲካ ዐዋቂነትና ሥጋዊ ጥበብ ብቻ ሳይሆን በእግዚአብሔር ስም የወጣለት ዝና ነበር። የመንፈሳዊ ብቃትና አውቀቱ ንግሥቷ ሀገር አቋርጣ እንድትጓዝና ይህንን የእግዚአብሔር ሰው በእግዚአብሔር ስም እንድታየው አደረጋት። ይህ ማለት ንግሥቷ አዋቂ ብቻ ሳትሆን አማኝም እንደነበረች ማወቅ አንችላለን። አሁንም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተደበቀውን መለኮታዊ ድብቅ ምስጢር እያጠናን ስንሄድ

ኢትዮጵያውያን በእግዚአብሔር አሠራር ከፍተኛ ቦታ እንደነበራቸው እንመለከታለን።

የይሁዳ ነገሥታት በማመጸቸው ምክንያትና ከእግዚአብሔር በመለየታቸው ምክንያት በጠላት ሊወረሩ በተቃረቡበት ጊዜ እግዚአብሔር በነቢያቱ በኩል ያስተላለፈውን መልእክት መቀበል አቃታቸው። መልእክቱን አለመቀበል ብቻ አልነበረም የነበረቸው ችግር፤ እውነት የሚናገሩትን የእግዚአብሔር መልእክተኞችን እያሠሩና እያሰቃዩ አስር ቤት ይጨምሩ ነበር። በድፍረት እውነቱን ተናግረው ወደ አስር ቤት ከተጋዙት ውስጥ አንዱ ለወገኖቹ የደም አንባ የሚያለቅለው ኤርሚያስ ነበር። ኤርሚያስ በንጉሡ ትእዛዝና በሐሰት ነቢያት አነሳሽነትና አለተባባሪነት ከቆሻሻ መጣ ደኅንነቱ ውስጥ ተጣለ። በዚህ ጊዜ ኢትዮጵያዊው አቤሜሌክ ከኦሥር ቤት አወጣው፤ ኤርሚያስ 38፣ 7-13። የእግዚአብሔርን ነቢይ ከሞት ያተረፈው ኢትዮጵያዊው አቤሜሌክ በዚያን ዘመን ምን ያህል ቆራጥ አቋም እንደወለደ መመልከት እንችላለን።

እግዚአብሔር ስለ ኢትዮጵያ ሲናገር ምን ያህል በአርሱ እቅፍ ስር እንዳሉና ሌሎች በምላሌነት እንደሚጠቀሱ ከፍ ባሉት ነጥቦች ላይ መዘርዘራችን አይዘነጋም። ከዚህም ጋር ኢትዮጵያውያን በበኩላቸው እጃቸውን ወደ እግዚአብሔር የዘረጉ መሆናቸውን መዝሙረ ዳዊት እጃቸውን ወደ እግዚአብሔር የዘረጉ መሆናቸውን መዝሙረ ዳዊት 67፣31 “ኢትዮጵያ ለጆጅን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች” በማለት አስቀምጦታል። በሌላ መልኩ “እናንተ አሰራሌላውያን ለአኔ ለንደ ኢትዮጵያውያን አይደላችሁም?” የሚል አባታዊ ቃል አስቀምጦአል። ይህ ድብቁ መለኮታዊ ጥበቃ፤ በኢትዮጵያ እንዴት እንደተከናወነ የምንረዳበት ትልቁ ምስክር ነው።

በብዙ የመጽሐፍ ቅዱስ ጥናት እንደሚታመነው ኢትዮጵያውያን የእግዚአብሔር ሕዝቦች ከሚባሉት ጋር እጅግ ቅርብ ከመሆናቸውም በላይ በብዙ የኃላፊነት ቦታ ላይ እንደነበሩ ጠቋሚ ሀሳቦች አሉ።

በተለይም ውትድርናን አስመልክቶ ኢትዮጵያውያን ታላላቅ ቦታ የያዙ ሰዎች እንደነበሩ ብዙ የመጽሐፍ ቅዱስ ምሁራን ይናገራሉ።⁸ ክርስቶስ መስቀሉን ተሸከሞ ወደ መስቀያው ቦታ ሲሄድ መንገድ ላይ ተገኝቶ መስቀሉን እንዲሸከም የተገደደው ሰው ኢትዮጵያዊ እንደነበር ማረጋገጫ የጻፉ ሰዎች አሉ።⁹ በሐዲስ ኪዳን ውስጥ በመንፈስ ቅዱስ መሪነት ክርስትናን የተቀበለው ኢትዮጵያዊ ነበር። የሐዋሥራ 8፡26።

ክርስቶስ ስለቤተ ላይዳና ስለኩራሊት ከተማ በሚያስተምርበት ጊዜ ወንጌል አልቀበልም በሚሉ ሰዎች ላይ ለማስፈረድ የምትቆመው የላባ ንግሥት እንደምትሆን በዚህ ትውልድ ላይ ታስፈርድበታለች በማለት ክርስቶስ ተናግሯል።

ዛሬ በዓለም ላይ የሌለ ነገር አለ ተብሎ የሚጠረጠረው በኢትዮጵያ ነው። ይኸውም የቃል ኪዳን ታቦት ነው።¹⁰ ይህ ሁኔታ እግዚአብሔር በኢትዮጵያ ያዘጋጀው ሰው ሊያውቀው ያልቻለ ተመርምርም ያልተደረሰበት አንድ ጉዳይ እንዳለ ነው። ይህንን ሁለት ሺህ ዓመት ስናይ በክርስትናው ጉዞ እንኳን ልዩ የሆነ ታምራታዊ ነገር እንመለከታለን። ክርስትና በሌሎች የገጠመው ዕድል በኢትዮጵያ ሳይገጥመው ማለትም ረጅም የመጠናከርና የመስፋፋት ዕድል ሳያገኝ በተቃራኒ እምነት አራማጆች እገሪቷ ተከበበች። ያም ሆኖ አሁን ድረስ የክርስትና ዜና፣ የእግዚአብሔር መንግሥት ዜና በኢትዮጵያ አለ። ይህ ከመለኮታዊ ጥበቃ ውጪ ሌላ ምን ሊባል ይችላል?

አስልምና ሥራውን ከመጀመሩ በፊት የክርስትና ደሴቶች ተብለው ከራሳቸው አልፈው ሌሎችን ሲያስተምሩ የነበሩ የክርስትና ማዕከላት በኋላ በተነሳው አስልምና ተውጠው ሰማቸው ሲጠፋ ኢትዮጵያ አሁንም ክርስትና የሚለውን ስሟን ይዛ መገኘቷ የእግዚአብሔር መለኮታዊ ድብቅ ጥበቃ መኖሩን መረዳት እንችላለን።¹¹ የት እንደገባ ያልታወቀው የቃል ኪዳን ታቦት እንኳን አለ የሚባለው ፍንጭ

የሚታመነው በኢትዮጵያ ነው። ይህ መለኮታዊ ድብቅ ጥበቃ ማንም ያለተረዳውና ሊረዳው ያልቻለ ነው።

በመጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ የተመዘገቡትን እያንዳንዳቸውን ብንመለከታቸው ምሥጢር ነው ከማለት ውጭ የምክንያቶችን ምንነት ማወቅ አዳጋች ነው። የእግዚአብሔር መለኮታዊ ድብቅ ጥበቃ ባይኖር ካለው የጦርነት፣ የቸግር፣ የድህነትና የድንቁርና አንፃር ሊታይ ኢትዮጵያ አስካሁን ሌላ አገር ትሆን ነበር። የትኛው አገር ነው ከሦስት ሺህ ዓመት በላይ አስቆጥሮ የነበረ ስሙን ይዞ ያለ? በየትም ቢባል በየት ኢትዮጵያ የደረሰባት ደርሶበት አሁን ኢትዮጵያ ያለችውን ሆኖ የሚገኝ ሌላ አገር የለም።

መጽሐፍ ቅዱስም ከዚህ በላይ የዘረዘርናቸውን ነጥቦች ያላየን ይህንን ሐቅ ነው። የእግዚአብሔር ድብቅ መለኮታዊ ጥበቃ በኢትዮጵያ አለ። ስለሆነም የሁለተኛውን ሺህ ዓመት አክብረን ወደ ሦስተኛው በመጓዝ ላይ ነን። የዛሬ አንድ ሺህ ዓመት የሚኖሩት ወገኖቻችን ወደ አራተኛው ሺህ ዓመት ይጓዛሉ። “ምስጢሩ ለእምላካችን ለእግዚአብሔር ነው፤ የተገለጠው ግን የዚህን ሐግ ቃሎች ሁሉ እናደርግ ዘንድ ለአኛ ለዘላለምም ለልጆቻችን ነው፤ (ዘዳግም 29፤ 29።)

1.2. መልከዐ-ምድራዊ አቀማመጥና ታሪክ

ቀደም ባለው ንዑስ ርዕስ ሥር፣ መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ ምን እንደሚናገርና ኢትዮጵያም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ምን ቦታ እንዳላት ተመልከተናል። በገለጻችንም መሠረት ኢትዮጵያ ከመጽሐፍ ቅዱስ አኳያ (በመጽሐፍ ቅዱስ ስትታይ) አንድ ራሷን የቻለች ትልቅ ሀገርና በውስጧ በጦር ኃይል የተደራጁ ሕዝቦች የነበሩባት ሀገር እንደነበረች ተመልከተናል። ከዚህም ጋር ይህች በመጽሐፍ ቅዱስ

ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር በሌላ ኃይል መንግሥት አልተወረረችም ወይም አንዳልተገዛች፤ ወይም በሌላ አንጻር ነጻነቷን አስጠብቃ ከመኖር አለፎ ሌሎችን ሀገሮች አልወረረችም ወይም አልገዛችም። ስለሆነም ይህን ሁኔታ ከታሪክ እና ከግብረተሰባዊ አንቅስቃሴ አኳያ መመልከት ተገቢ ነው።

በአሁኑ ጊዜ ስለ አንድ ሀገር ማጥናት ከምን ጊዜም የበለጠ ቀላል ነው። ምክንያቱም ብዙ መረጃዎች በቀላሉ ማግኘት የሚቻልበት ጊዜ ነውና። ሆኖም ግን መረጃዎችን የማግኘት እድሉ የበዛውን ያህል አውነተኞቹን ለመምረጥ የሚወስደው ጊዜ ቀድሞ ጥቂት መረጃ ለማግኘት ከምንደከመው የበለጠ ድካም የሚጠይቅ ሂደት ነው። በመሆኑም ብዙ ካየናቸው፤ ከተከታ ተልናቸው ስለኢትዮጵያ ታሪክ መልክአ-ምድራዊና የሕዝብ አስተዳደር ጥናት በሀገራችን ከተጻፉት መረጃዎች ከብዙዎቹ መካከል በዶ/ር ላጲሶ የተዘጋጀው “የኢትዮጵያ አረኸም የሕዝብ እና የመንግሥት ታሪክ”፤ ከአማርኛ አፈላቢ ቢሻው የተዘጋጀው “ኢትዮጵያ የሰው ዘር ተገኘባት የአምነት እና የሥልጣኔ ምንጭ ናት”¹² ለሚለው አንዲሁም ደግሞ “The International Standrad Bible Encyclopedia” ; Edward Ullendroff “Ethiopia and the Bible” የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ የሆነው Joseph ለዚህ ሥራ በመረጃነት የተጠቀምንባቸው ናቸው።

በዚህም መሠረት ኢትዮጵያ ከመጽሐፍ ቅዱስ አንጻር የተመለከትነውን ያህል በኢትዮጵያ ጉዳይ ላይ የታሪክ ጥናት ያካሄዱት ሰዎች ከመጽሐፍ ቅዱስ ጋር ተስማሚነታቸውን ገልጸዋል። John G. Jackson “Ethiopia and the Origin of Civilization” በሚል ርዕስ የተዘጋጀች እጭር መጽሐፍ ላይ ስፊ ህተታ ስጥተዋል። ጃክሰን ከሌሎች ባለታሪኮች ጋር በመስማማት አንደገለጹት። በዘመኑ

በነበረው የመልክአ-ምድር አቀማመጥ ኢትዮጵያ የሚለው ስም አንዳንድ ጊዜ አቢሲኒያ በመባል ይታወቅ ነበር። አንዳንድ ጊዜ ግን ሕንድ፤ ምስራቅ አፍሪካና አስከታቸኛው ግብጽ ድረስ ያለው ሀገር ሁሉ ኢትዮጵያ ይባል ነበር። አንዳንድ ጊዜ ሚሶፖታሚያን ጨምሮ ጥቁር ሕዝብ የሚኖርበት ሀገርና ያ የጥቁር ሕዝብም ኢትዮጵያ ይባል አንደነበር አብራርቶአል።¹² ከዚህ በተጨማሪ ኢትዮጵያ ከሮማውያን ከፍለ አስተዳደር ትከክል በመካከለኛው ምሥራቅ አገራባች ሀገር የምትገኝ ትልቅ ሀገር አንደ ነበረች ተብራርቶአል። ይህም ከኢትዮጵያዊው ታሪክ ጸሐፊ ከዶ/ር ላጲሶ ሃሳብ ጋር ይስማማል።

ዶ/ር ላጲሶ በመጀመሪያው ከፍል ከላይ በተጠቀሰው መጽሐፋቸው ላይ የዘረዘሩትን የኢትዮጵያ የቋንቋ የኢኮኖሚ እና የስነ-ጽሑፍ አንቅስቃሴ በእጭሩ ለኢትዮጵያ አገራዊነት እና መልከዐ-ምድራዊ ታሪካዊነት ማረጋገጫ ዘገባ አቅርበዋል። ዶክተሩ ስለታሪክ ጥናታቸው ሲገልጡ ታሪክ በሁለት ታላላቅ ክፍሎች አንደሚመደብና እነዚህም ድህረ-ታሪክ እና ቅድመ-ታሪክ (ዘመኑ-ታሪክ) ተብለው አንደ ሚከፈሉ ገልጸዋል። ቅድመ-ታሪክ የሚባለው ሰው በሃይማኖት፤ በቋንቋ፤ በእናኗር ስልተ ምርት ያልተደራጀበትና አጠቃላይ ሰው የሥራ ውጤቱን በጽሑፍ ቀርጾ ማስቀመጥ ያልቻለበት ጊዜ ነው። ይህም አስካሁን ድረስ ተጠንቶ በተደረሰበት የክርስ ምድር ጥናት መሠረት “በዚህ ምድር ላይ በመጀመሪያ ሰው የተንቀሳቀሰበት ሀገር ኢትዮጵያ አንደሆነ አንዲህ በማለት አስፍረውታል። በዚህ ዓለም የሰው ልጅ ለመጀመሪያ ጊዜ የተገኘው ከዛሬ አራት ሚሊዮን ዘመናት ገደማ በፊት በሰሜን ከቀይ ባሕር ጀምሮ ከደቡብ እስከ ምዛምቢክ ድረስ በሚገኘው በምስራቅ አፍሪካ ስምጥ ሸለቆ መስመር ውስጥ ነው” ገጽ 17¹ ይሉና ትከክለኛ በታ ሲጠቅሱ አንዲያውም “ከሐዳር ከመልካ ቆንጉሬና ከአም ፒሊኦንቶላዊ ሰፍራዎች የተገኙ ጥንታዊ የድንጋይ

እና የአጥንት መሣሪያዎች እንደሚያረጋግጡት በሰምጥ ሸሰቆ ውስጥ የሰው ዘር ምንጭ እና ኢትዮጵያ ዋሻ በአም ወንዝ ክልል ነው" (ገጽ 19) ይላሉ።¹⁵

ይህ አባባል አግዚአብሔር የመጀመሪያውን ሰው አዳምን በገነት እንዳስቀመጠው እና የገነትም ውኃ ኢትዮጵያን እንደሚከብ የገለጠው መጽሐፍ ቅዱስ ከዚህ አባባል ጋር ተስማሚነት አለው።¹⁶ ከዚህ በላይ ባየነው ገለጻ መሠረት የሰው ልጅ አንቅስቃሴ የጀመረው እና በሰውነት የታወቀው ኢትዮጵያ በተባለው ምድር እንደሆነ ማረጋገጥ ችለናል። ዶ/ር ላጲሶ በዚህ ጽሑፋቸው ላይ ቀጥለው ሀተታቸውን ሲገልጹ እንዲህ ይላሉ። "የኢትዮጵያ ታላቁ የአክሱማውያን መንግሥት እና ሥልጣኔ የሶስቱ ታሪካዊ የአፍሪካ፣ የአሲያና የአውሮፓ አህጉራት የመገናኛ ጉዳናና ድልድይ ለሆነው በቀይ ባሕር ለስትራቴጂያዊ ክልል በዘመነ ክርስትና የመጀመሪያው አንድ ሺህ ዓመታት ክልል ውስጥ ... በጦርነት ምክንያት የቀረበ ጄኔ-ፖስቲካዊ መስተጋብር የነበረው እንደ የአፍሪካ ኃይል መንግሥት እና ስልጣኔ ነበር" (ገጽ 33)።¹⁷

በዚህ ሐሳብ መሠረት ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር አራሱን የቻለ መንግሥት እና ሕዝብ ያላት በላይኛውም ግብፅ እና በቀይ ባሕር አካባቢ አስከ ሜዲትራኒያን ባሕር ድረስ የነበረ አገር እና መንግሥት እንደነበረ ማረጋገጥ እንችላለን።

International Standard Bible Encyclopedia ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር በግብጽ በስተደቡብ የምትገኝና ከመካከለኛው ምስራቅ ጋር የምትዋሰን እንዲያውም በመካከለኛው ምስራቅ ከነበረ ከአንድ ሀገር ጋር አገራባች ሀገር እንደነበረች ይገልጻል።¹⁸ ጆሴፍ የተባለው

የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ በ16 የመጻሕፍት ክፍሎች በተከፈለ ትልቅ መጽሐፉ በሁለተኛው መጽሐፉ ምዕራፍ አስራ አንድ ላይ አስራኤላውያን በግብፅ ባርነት ሥር በነበሩት ጊዜ የኢትዮጵያን ኃይልን መተው የግብጽን ዋና ዋና ከተሞች በመቆጣጠር አስከ አገሪቱ ዋና ከተማ ድረስ ገብተው እንደነበር ያስረዳል።¹⁹ የኢትዮጵያ ዋና ከተማም ሜሮ የሚባል አትባራና ናይል በተባሉ ወንዞች የተከበበ በኃይለኛ የጥበቃ ጓድ ቁጥጥር ስር እንደነበረ ያብራራል።

ከዚህም ጋር የአቶ አማረ መጽሐፍ ስለኢትዮጵያ በመካከለኛው ምስራቅ እና በአፍሪካ ቀንድ አካባቢ ታላቅ ሀገርና እና መንግሥትነት እንደነበረ የሚጠቀስ ማስረጃ ነው።²⁰ ስለዚህ ብዙ የመጽሐፍ ቅዱስ መተርጎሚያን ኢትዮጵያ የሚለውን ቃል ኩሽ ከሚለው የአብራይስጥ ቃል በማዛመድ ለጠቆረ ፊት እና ለበለዘ ገጽ ትርጉም በመስጠት ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር የለችም ለማለት የሚደረገው ጥረት ሁሉ ከአግዚአብሔር ቃል አኳያና ከታሪክ አንጻር ሲታይ ተቀባይነት አይኖረውም።

1.3. ባሕል፣ እምነትና ቋንቋ

ስው በዚህ ምድር ላይ ከተንቀሳቀሰበት ጊዜ ጀምሮ ስው ለመሆኑና ለስልጣኔው ማደግና ማንነት አውቅና ለማግኘት ከሚገደደባቸው ዓባይት ሁኔታዎች መካከል ሃይማኖት፣ ቋንቋና ባሕል ዋና ዋናዎቹ ናቸው። ከላይ ስማቸውን በጠቀስነው ጸሐፊ መሠረት ኢትዮጵያ በምድር ላይ የመጀመሪያዋ የመንግሥት አስተዳደር የሕግ፣ የሃይማኖትና የአምልኮት ሥርዓት የጀመረች አገር ናት።²¹ ከዚያም ቀጣዮቹም ግብጽ፣ ሚሶፖታሚያና ሕንድ እያደገ ሲመጣ የዘመናዊ

አስተዳደርን ሥርዓትን ያዘ ይላሉ።²² በዚህ አሳብ ከተለማማን ኢትዮጵያ የመጀመሪያ የሰው መገኛ ናት የሚለውን የታሪክ አውድ ለመቀበል እንደዳለን።²³

በዚህም መሠረት ከላይ በሰፊው እንደተዘረዘረው ከመጽሐፍ ቅዱስ እና ከመልከአ-ምድር እኳያ ያየናት ኢትዮጵያ አምነቷ፤ ባሕሏና ቋንቋዋ ምን እንደነበረ ማየቱ ተገቢና የወቅቱ ዓቢይ ጉዳይ ነው። በመሆኑም ዛሬ በኢትዮጵያ አካባቢ የሚገኙት መረጃዎች እንደሚጠቁሙት ኢትዮጵያ አራሱን የቻለ ቋንቋ፤ ባሕልና አምነት የነበራት ሀገር እንደነበረች ማረጋገጥ ተችሏል።²⁴ አምነትን አስመልክቶ ሁለት አይነት የታሪክ አስተያየት አለ። አንደኛው ኢትዮጵያውያን እንደ ማንኛውም የዓለም ሕዝብ ታላቅና አስፈሪ መስሎ የታያቸውን ፍጡራንን ያመልኩ እንደነበር በአንዳንድ መረጃዎች የተገለጸ ሲሆን በዋነኛነት ግን የዘንዶ ንጉሥና አምላክ እንደነበራቸው ጠቁመዋል።²⁵ የዚህ አይነት አሳብ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ተገልጿል (ኢያሱ 24: 1-3)። በዚህ አሳብ መሠረት በምድር ላይ ያለ ማንኛውም የሰው ዘር የባዕድ አምልኮት ያልነካው እንደሌለ ማረጋገጥ ይቻላል።

ኢትዮጵያውያን እርቶደከሳውያን ታሪክ ጸሐፊዎች ግን ይህን አሳብ በፍጹም አይቀበሉም። እንደነ አለቃ አያሌው ታምሩ አመለካከት ከሆነ ኢትዮጵያ ሦስት ዓይነት የአምልኮት ሥርዓት ትከተል እንደነበረ ነው። የአምልኮት አይነትና ሥርዓቶችም ሲዘረዘሩ ሕገ ልቦና፤ ሕገ አሪት፤ ሕገ ወንጌል ተብለው ይቀመጣሉ።²⁶

ሕገ ልቦና የሚለውን አሳብ ለንመለከተው ለልብ የሚያስደስተውን ወይም ከልብ የመነጨውን ነገር ማመን ነው። ይህ ደግሞ አውነተኛውን አምላክ ያመልካሉ ተብሎ ማረጋገጫ መስጠት አዳጋች ነው።

ለሌሁንም የአምልኮት ሥርዓት እንደነበረ ማመንና አውነተኛውን አምላክ ማምለክ የተለያዩ ነገሮች ናቸው። ይህ አባባል አውነተኛ ቢሆንም ተቀባይነት ለማግኘት ያለው ዕድል አናሳ ነው። ነገር ግን በአሪት ሕግ እንድ አግዚአብሔርን የማመን ሥርዓት በኢትዮጵያ እንደነበረ ብዙ ማረጋገጫዎች አሉ።²⁷

ከዚህ ተነስተን ነው ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስቲና ምንና እንዴት እንደሆነች ማየት የምንችለው። መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ የዘገበውን ተመልከተናል። በገለጻችን መሠረት ኢትዮጵያ ከአግዚአብሔር ጋር ቅርበት ካላቸው ሕዝቦች ከአስራኤል ቀጥላ በብዛት ስሟ የተጠቀሰ ሀገር መሆኗን አላማኝ መረጃዎች አይተናል። ከዚህ ተነስተን ኢትዮጵያውያን የአይሁድ አምነት እንደነበራቸው ማመን የሚያስችል ማረጋገጫ ቢኖረንም የሃይማኖቱ አገባብ መቼና እንዴት እንደሆነ አስካሁን አከራካሪ እንደሆነ ቀጥሏል።

ለክርክሩ መነሻ የሆነው እንደኛው የአይሁድ ሃይማኖትና አይሁዳውያን አራሳቸው ናቸው።²⁸ አይሁዳውያን በሥጋ የአብርሃም ልጅ ካልሆነ በቀር እንድን ሕዝብ አይሁድ ነው ብሎ መቀበል ሕጋቸው አይፈቅድላቸውም።

ይህን አስመልክቶ ኢትዮጵያውያን ባለ ታሪኮች እንደ ማቃለያ ወይም ማስታረቂያ እርገው ያቀረቡት የቀዳማዊ ምኒልክን ከሰሎሞን እንደተወለደ ማመንና ከተወለደው ልጅ ጋር አይሁዳውያኑ አምነትን ታቦትንና ሥርዓትን ይዘው ገቡ ማለትን ነው።²⁹ ይህን ከተቀበልን ኢትዮጵያ የአይሁድ ሀገር ሆነች እንጂ ኢትዮጵያውያን የአይሁድን አምነት ተቀበሉ ማለት አይደለም።³⁰ ይህ አባባል ከአይሁድ አምነት በሥጋ መወለድ የሚጠይቀውን የአይሁድን የሥነ መለኮት ትምህርት

ያሟላ ቢሆንም ኢትዮጵያውያንን የባዕድ ተገዢ ስለሚያደርጋቸው ጥያቄ የሚያስነሳ ነገር ይሆናል። ከዚህም ጋር ረጅሙን የኢትዮጵያን ሕዝብና መንግሥት ታሪክ መናድ ይሆናል። ስለዚህ ተቀባይነት የሚኖረው ሌላው አሳብ ነው።

ተቀባይነት አለው ተብሎ የሚታመነው አሳብ ግን የአይሁድ አምነት ወደ ኢትዮጵያ የገባው አንደኛ ከንግሥተ ሳባ ግንኙነት አንደምንረዳው ኢትዮጵያውያን ከአስራኤላውያን ጋር የፖለቲካና የግድ ግንኙነት ስለነበራቸው ብዙ ኢትዮጵያውያን ነገዶች ወደ አስራኤል ሀገር አንደሐዱ ሁሉ ብዙ አይሁዳውያንም ወደ ኢትዮጵያ ለግድ ሲገቡ አምነት ይዘው ስለሚገቡ አምነቱ በዘር ሳይሆን በትምህርት አንደገባ ማረጋገጥ አንችላለን።

ሌላኛው አሳብ ከላይ አንደተገለጸው በናቡከደነጾር ጊዜ የአይሁድን ጦር ሊረዳ የመጣው የኢትዮጵያና የግብጽ ጦር በጦርነት ስለተሸነፈ ብዙ አስራኤላውያን መንፈሳውያን ስዎች ነዋያ ቅድስት ይዘው ሊረዳ ከመጣው ከግብጽና ከኢትዮጵያ ጦር ጋር በስደተኝነት መሄዳቸው ይታመናል።³¹ ነብዩ ኤርምያስ ወደ ግብጽ ሄዶ አንደነበረ የሚጠቁመው ታሪክም በዚህ ጊዜ ነው። ይህ አሳብ አንዲታመንበት የሚያደርጉት ብዙ ምርምራዊ ሥራዎች አሉ።³²

ሦስተኛ የአይሁድ ሀገር ማጣት ሁኔታም ለአይሁድ ሃይማኖት መስፋፋት ጠቀሜታ ነበረው። በተለይም መካከለኛው ምሥራቅና የሚድትራንያን አካባቢ እየተፈራረቁ ይገዙት በነበሩት ከፋርሳውያን ከሮማውያን ከባቢሎናውያን ቅኝ ግዢ ነጻ ወደ ሆኑ ሀገሮች የሚሰደዱ አይሁዶች አንደነበሩ ይታመናል። ከነዚያ ውስጥ አንዱ ኢትዮጵያ አንደነበረች ማረጋገጫዎች አሉ። ከዚህ የተነሣ ብዙ የአይሁድ

ሃይማኖች ወደ ኢትዮጵያ አንደገቡ ይታመናል። ይህ ደግሞ ከባሕል፣ ከዘርና ከተመርጫለሁ ትምክህት ነጻ የሆነ በፈሪሃ እግዚአብሔር ላይ በተመሠረተ አምነት የታነጹ አማኞችን ማፍራት አስችሎአል።

የዚህ ማረጋገጫ የሚሆነን የንግሥቲቱ ጃንደረባ የሆነው ኢትዮጵያዊ ወደ ቅድስት ሀገር ሊየሩሳሌም ለአምልኮ መሄዱና የእግዚአብሔርን ቃል በማንበብ ላይ መገኘቱ እግዚአብሔርን በማከበር ላይ የተመሠረተ አምነት አንደነበረው ማረጋገጫ ነው።³³ በዚህ አንጻር ከተመለከትነው የኢትዮጵያዊ አይሁድ አምነት ለክርስትና መሠረት ነው የሚለውን ታሪካዊ አውነት በጽኑ ያጠብቀዋል። ከዚያ ካለፈ አይሁዳውያን ከክርስትናን በደስታ ተቀበሉት የሚለውን ማመንና መቀበል አዳጋች ይሆናል።

ይህን መሠረት በማድረግ በአንድ አምላክ የማመን ጉዳይ በእግዚአብሔር ተመርጠው ሕጉን በቃሉ ነግሮአቸው የእግዚአብሔርን ፈጣሪነትና ገዢነት ከአወቁት ከአስራኤል ሕዝቦች በመቀጠል ኢትዮጵያውያን የአይሁድን ሃይማኖት አንደተቀበሉ ከብረ ነገሥት ከመግለጹም በላይ ዛሬ ያለው ማንነታችንም የዚያው ሃይማኖት ነፃብራቅ ነው።

ከዚያም በመነሣት የአይሁድ ሃይማኖት ወደ ክርስትና መሸጋገሪያ በመሆን ኢትዮጵያ ክርስትና ቀድሞ ከገባባቸው ሀገሮች አንዷ ለመሆን አንደበቃች ማረጋገጥ ይቻላል። ከቀደምት ታሪክ ዘጋቢዎች አንዱ አውሳቢዮስ የተባለው የቤተ ክርስትያን ጸሐፊ ኢትዮጵያ ክርስትናን ፈጥነው ከተቀበሉ ሀገሮች አንዷ መሆኗን ሲገልጽ የመጀመሪያዋ የወንጌል ፍሬ በማለት መስከሮላታል። ስለዚህ መጀመሪያ አይሁድ ጳላም ክርስትና ቀጥሎም አስልምና መጀመሪያ

ከተመሠረተባቸው ሀገሮች እየተነሱ ወደሌላ ሀገር ከመስፋፋታቸው በፊት የመጀመሪያ ማረፊያቸው ኢትዮጵያ መሆኗን ስናዩ ኢትዮጵያውያን ሃይማኖትን ለመቀበል ፈጣኖች እንደነበሩ መረዳት እንችላለን። በዚህ መሠረት ነው እነ ዶ/ር ላጲሶም በሃይማኖት፣ በባሕል እና በቋንቋ የጠነከረች እንዲት ታለቅ ሀገር እንደነበረች የዘረዘሩት።³⁴

ለአንድ ሕዝብ ለሃይማኖቱ መስፋፋት እና ለሕዝቡ ጥንታዊ ለባሕሉ አድገት ቋንቋ ወላኝ ነው። በዚህም መሠረት ኢትዮጵያ የራሳቸው ቋንቋና ፊደል ካላቸው ሀገሮች ምናልባትም የመጀመሪያዋ እንደሆነች አላባቸውን የደመደሙ ጸሐፊዎች ብዙዎች ናቸው። በዚህም መሠረት አለቃ ኪዳነ ወልድ ከፍሌ በ “የግእዝ መዝገበ ቃላት” መጽሐፋቸው ላይ የኢትዮጵያ ቋንቋ ግዕዝ የመጀመሪያ እንደነበረ ሐሳባቸውን ሰንዘረዋል።³⁵ ዶ/ር ላጲሶም ለዚህ አሳብ ተስማሚ ታሪካዊ ጥቆማ ሰንዘረዋል።³⁶ ዶ/ር ላጲሶ ከአለቃ ኪዳነ ወልድ ከፍሌ የሚለዩት እንደ አለቃ ኪዳነ ወልድ ከፍሌ የግዕዝ ቋንቋ ከሴማውያን እንደ ሕዝቦቹ ወደ ኢትዮጵያ ገባ በሚለው ላይ ነው። ዶ/ር ላጲሶ የሴማቲክ ቋንቋ ሴማውያን ከመምጣታቸው በፊት በኢትዮጵያ ለሁለት ሺህ ዓመታት በእገልግሎት ላይ እንደነበረ ያስረዳሉ።³⁷ በዚያም ተባለ በዚያ በአንድ መሠረታዊ አሳብ ላይ መስማማት ይቻላል። ይኸውም ኢትዮጵያ የምትባል ሀገር የራሷ ቋንቋና ፊደል የነበራትና ያላት መሆኗን ነው።

ለዚህ ማረጋገጫ የሚሆነን መጽሐፍ ቅዱስ ከተጻፈባቸው ከጥንት ቋንቋዎች ማለትም ከአብራይስጥና ከግሪክ ወደ ግእዝ ቋንቋ መተርጎሙ ኢትዮጵያ የቋንቋዋ አድገት ለሥነ ጽሑፍ ብቁ እንደነበረ እና አድገቱም በፍልስፍናና በመንግሥት አስተዳደር ከታወቁት ከግሪካውያን የማይተናነስ መሆኗን ነው።³⁸

ኢትዮጵያ ቅድመ ክርስትና የምንመለከታት የራሷ ቋንቋና ሃይማኖት ያላት አገር ደግሞ የሕዝቡ ቋንቋ እና የሃይማኖቱ አሴት የሆነው ባሕሏ በዜማ፣ በአለባበስ፣ በሙዚቃ፣ በምግብና በቅኔ ያጌጠ እንደሆነ መረዳት እንችላለን። እነዚህ ሁሉ የሚኖሩት እና ያሉት ሕዝብ በአምነቱ እና በአንድነቱ ተደግፎ አሁን አስካለንበት ጊዜ ድረስ ነጻነቱን ጠብቆ መኖሩ ታሪካዊ ሕዝብ የሚያሰኘው ብቻ ላይሆን ኩራትም ጭምር ነው። ኩራቱም በመለኮታዊ ጥበቃ የተከናወነውን በማየት ነው እንጂ፣ በሰው ኃይል ጥበብና ማስተዋል የሆነ ነው ብሎ በማመን አደለም።

ቀጥለን የምንመለከተው ከዚህ በላይ በዘረዘርናቸው በመጽሐፍ ቅዱስ፣ በታሪክና በጂዮግራፊ፣ በባሕልና በአምነት በመጠኑ ያየናት ሀገር ላይ ለሁለት ሺህ ዓመታት ያህል የሕዝቡን አንድነት እና ታሪክ ጠብቃ የኖረችውን የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንን ታሪክ ነው። ይህንን ከማየታችን በፊት ለጥናታችን መሠረት ይሆነን ዘንድ በሁለተኛው ክፍል ጠቅላላ የቤተ ክርስቲያንን ታሪክ፣ አመሠራረትና አድገት እንዳስላለን።

የከፍል አንድ የግርግ ማስታወሻ

01. አዲሱ መደበኛ የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም፣ ዘፍጥ. 2፣ 8 ፣
በኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ 1993.
02. Jacob A. Dyer, The Ethiopian in the Bible, Vontage Press,
Inc., New York, 1974, page 14.
03. ወሳኔ ይፍሩ፣ የጥንታዊት ኢትዮጵያ ፍልሰፍና ታሪክ፣ ገጽ 39፣ ኮከብ
ኢትዮጵያ ኮመፕዩተር ሶፍት ዊር ሲስተምስ፣ 1990.
04. Dyer, Jacob A, The Ethiopian and the Bible, page 16.
05. የጥንታዊት ኢትዮጵያ ፍልሰፍና ታሪክ፣ ገጽ 31.
06. William Whiston, (translator) The Works of Josephus,
Hendrikson Publisher, 1987, page 69.
07. አማረ አፈሰ፣ ኢትዮጵያ የሰው ዘር የተገኘበትና የሥልጣኔ ምንጭ
ናት፣ ገጽ 37.
08. The Ethiopian and the Bible፣ Page 17.
09. Ibid.
10. ጌታቸው ተስፋዬ፣ ታሪክ ጽዮንን ፍለጋ፣ (ትርጉም)፣ 1993 ዓ. ም.፣ ገጽ 245.
11. Cantor, Norman F., The Civilization of the Middle Ages: The
Rise and Death of a Civilization, 1994, Pages 225-233.
12. John G. Jackson, Ethiopia and the Origin of Civilization, page 9
13. ደ/ር ላዲሶ፣ የኢትዮጵያ ረጅም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ፣
ንግድ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 17
14. ዘኒ ከማሁ።
15. ኦሪት ዘፍጥረት 2፣ 8.
16. የኢትዮጵያ ረጅም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 33.
17. The International Standard Bible Encyclopedia, Volume 2,
Edited by Geoffrey W. Bromiley, Erdmum Publishing, page
194.
18. The Works of Josephus, Hendrikson Publisher,
1987, page 69-70
19. የጥንታዊት ኢትዮጵያ ፍልሰፍና ታሪክ፣ ገጽ 34

20. ዝኒ ከማሁ፡ 78፡ 49
21. የኢትዮጵያ ሪፎም የሕዝብና የመንግስት ታሪክ፡ 78፡ 10.
22. ዝኒ ከማሁ
23. ዝኒ ከማሁ
24. አቡነ ኀርነሪዎስ፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋንዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፡ 4ኛ አትም፡ አዲስ አበባ፡ 78፡ 13
-ቀሲስ ዘመነ አብሐይ፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋንዶ ቤተ ክርስቲያን አጭር ታሪክ፡ ሳን ሆዜ፡ ካሊፎርኒያ፡ 2005፡ 78፡ 17.
25. አለቃ ኢየሴው ታምሩ፡ የኢትዮጵያ አምልኮ በሦስቱ ሕግጋት፡ 78፡ 20.
26. አቡነ ኀርነሪዎስ፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋንዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፡ 4ኛ ትም፡ አዲስ አበባ፡ 78፡ 14
27. ከብረ ነገሥት፡ በኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ማዕከል፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ 1994፡ 78፡ 44
28. ዝኒ ከማሁ፡ 78፡ 44
29. አስፋ ይመር፡ ቁሰለኛዋ አገር፡ 1997 ዓ. ም. 78፡ 22.
30. Graham Hancock, The Sign and the Seal The Quest for the Lost Arc of the Covenant, 1992, New York, page 19.
31. Ibid, page 19.
32. Andrew Louth, Eusebius, The History of the Church, 1989, p.37
33. ደ/ር ባጲሶ፡ የኢትዮጵያ ሪፎም የሕዝብና የመንግስት ታሪክ፡ 7ግድ ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ፡ 78፡ 45.
34. አለቃ ኪዳነ ወልደ፡ ከፍሌ፡ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግሥ ወመዝገበ ቃላት፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1948፡ አዲስ አበባ፡ 78፡ 10.
35. የኢትዮጵያ ሪፎም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ፡ 7ግድ ማተሚያ አበባ፡ 78፡ 45.
36. ዝኒ ከማሁ፡
37. ዝኒ ከማሁ፡
38. መጽሐፈ ሰዋሰው ወግሥ ወመዝገበ ቃላት፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1948፡ አዲስ አበባ፡ 78፡ 10.